

Olvasás, szövegfeldolgozás,

önművelés

Tartalom

Az olvasás és a szövegfeldolgozás tanítása	5
Feladatok a néma olvasás méréséhez	5
Útmutató a mérőlapok megoldásához	5
Tanév eleji felmérések	6
Félévi felmérések	9
Tanév végi felmérések	11
Az olvasás tempójának és pontosságának fokozása, írásvetítővel felvillantott jelek, betűk, szavak, mondatok, szövegek olvastatása	14
Mít jelent a gyors szemmozgás fejlesztése?	15
Hogyan fejlesztjük a szemmozgást?	15
Mít jelent a jelfelismerés gyakoroltatása?	16
Hogyan fejlesztjük a jelfelismerést?	16
Mít jelent a jelentés felismerésének gyakoroltatása?	17
Hogyan fejlesztjük a jelentésfelismerést?	17
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	17
A tanulásirányítás normái	17
Az olvasás gyakoroltatása – szövegfeldolgozás	18
Mít jelent hangos olvasás gyakoroltatása?	18
Mít jelent a felolvasás tanítása?	18
Hogyan tanítjuk a felolvasást?	19
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	20
A tanulásirányítás normái	20
Mít jelent a felkészülés nélküli hangos olvasás gyakoroltatása?	20
Hogyan gyakoroltatjuk a felkészülés nélküli hangos olvasást?	21
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	21
A tanulásirányítás normái	21
Mít jelent a néma olvasás tanítása?	21
Mít jelent a szövegértést és szövegprodukálást segítő olvasói szokások és képességek kialakítása?	22

Hogyan fejlesztjük a szövegértést és a szöveg reprodukálást segítő olvasói szokásokat és képességeket?	22
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	24
A tanulásirányítás normái	24
Mit jelent a szövegek logikai szempontú elemzése?	24
Mi a felosztás?	24
Mi a meghatározás?	25
Hogyan tanítjuk a szövegek logikai szempontú elemzését?	26
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	27
A tanulásirányítás normái	28
Mit jelent a különböző műfajú és témájú szövegek néma olvastatása és feldolgoztatása?	28
Mi az ismeretterjesztő szöveg?	29
Hogyan tanítjuk az ismeretterjesztő szövegek feldolgozását?	29
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	29
A tanulásirányítás normái	29
Mi a didaktikus szöveg?	29
Hogyan tanítjuk?	29
Mi a vice?	30
Hogyan tanítjuk?	30
A tanulásirányítás normái	30
Melyek a publicisztikai szövegek?	30
Mi a hír?	30
Mi a közlemény?	30
Mi a tudósítás?	31
Mi a riport?	31
Mi az interjú?	31
Mi a recenzió?	31
Mi a kritika?	31
Mit jelent a publicisztikai szövegek feldolgozása?	31
Hogyan tanítjuk a publicisztikai szövegek elemzését?	31
A tanulásirányítás normái	33

Mit jelent a történelmi ismeretterjesztő szövegek olvastatása?	33
Mit jelent a szövegfeldolgozás gyakoroltatása?	33
Mit jelent a történelmi idő- és térszemlélet alakítása?	33
Hogyan tanítjuk a történelmi tárgyú szövegek feldolgozását?	34
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	34
A tanulásirányítás normái	35
Hogyan alakítjuk a történelmi idő- és térszemléletet?	35
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	36
A tanulásirányítás normái	36
Mit jelent a Föld múltjáról szóló ismeretek tanítása?	36
Hogyan tanítjuk a Föld múltját leíró szövegek feldolgozását?	36
Mit jelent az emberi faj eredetéről szóló ismeretek tanítása?	37
Hogyan tanítjuk az emberi faj eredetét leíró szövegek feldolgozását?	37
Mi jelent az európai életmód- és művelődéstörténeti ismeretek tanítása a 3. osztályban?	38
Hogyan tanítjuk az európai életmód- és művelődéstörténeti tényeket leíró szövegek feldolgozását?	38
Hogyan dolgoztatjuk fel a <i>Birodalmak, városok, falvak lakói</i> című fejezetet?	38
Hogyan dolgoztatjuk fel a <i>Vallások, istenek, templomok</i> című fejezetet?	40
Hogyan dolgoztatjuk fel a <i>Kereskedelem, utazások</i> című fejezetet?	41
Hogyan dolgoztatjuk fel a <i>Sport, játékok</i> című fejezetet?	42
Hogyan dolgoztatjuk fel a <i>Lakóházak, lakóépületek</i> című fejezetet?	43
Hogyan dolgoztatjuk fel a <i>Család, gyerekek, tanulás</i> című fejezetet?	43
Mit jelent a magyar politika-, életmód- és művelődéstörténeti ismeretek tanítása?	44
Hogyan tanítjuk a magyar politikai-, életmód- és művelődéstörténeti tényeket leíró szövegek feldolgozását?	44
Hogyan dolgoztatjuk fel a <i>A magyar nép eredete és vándorlása</i> című fejezetet?	45
Hogyan dolgoztatjuk fel a <i>Honfoglalás</i> című fejezetet?	46
Hogyan dolgoztatjuk fel a <i>Magyarország és a magyar állam korai története</i> című fejezete?	47
Hogyan dolgoztatjuk fel a <i>Magyarország mint fejlett európai ország</i> című fejezetet?	48
Hogyan dolgoztatjuk fel a <i>A törökök Magyarországon</i> című fejezetet?	48
Az önművelés tanítása	50

Mit jelent az önművelés tanítása a 3. osztályban?	50
Könyv- és könyvtárhasználat tanítása	51
Mit jelent a könyv- és könyvtárhasználat tanítása?	51
Mi a katalógus?	51
Mit jelent az Egyetemes Tizedes Osztályozás?	51
Mi a szakkatalógus?	52
Hogyan tanítjuk a szakkatalógus használatát és az Egyetemes Tizedes Osztályozás főosztályait?	52
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	53
A tanulásirányítás normái	53
Mit jelent a szótár- és lexikonhasználat tanítása?	53
Hogyan tanítjuk a szótár- és lexikonhasználatot?	54
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	54
A tanulásirányítás normái	54
Mit jelent a könyv- és sajtóismeret tanítása?	55
Hogyan tanítjuk a könyv- és sajtóismeretet?	55
A tanulásirányítás normái	55
Felhasznált irodalom	56
A rádió és televízió használatának tanítása	56
Mit jelent a rádió és a televízió használatának tanítása a 3. osztályban?	57
Hogyan tanítjuk a rádió és a televízió használatát?	57
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	58
A tanítás normái	58
Látogatások előkészítése és irányítása a lakóhely művelődési intézményeiben	59
Mit értünk az iskolán kívüli önművelés tanításán?	59
Hogyan tanítjuk az iskolán kívüli önművelést?	59
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	63
Az iskolán kívüli önművelés tanításának normái	64

Az olvasás és a szövegfeldolgozás tanítása

Harmadik osztályra a tanulók többségénél – az egyéni tanulási tempót figyelembe véve – kialakulnak az olvasási automatizmusok. Ez azt jelenti, hogy maximális pontosságra törekedve olvasnak, az egy perc alatt elolvasott szövegmennyiségük megközelíti a 35–40 szót, mind a némán, mind a hangosan olvasott szöveget megértik, fejlett önkorrektív képességgel rendelkeznek, s hangos olvasásuk megfelel a helyes kiejtés normarendszerének.

Olvasástanításunk célja, hogy a tanulókat az érdeklődésüknek megfelelő összes szövegműfaj olvasására, feldolgozására készítssük, hogy ezáltal olvasási képességüket akár a tanulás–önművelés, akár a szórakozás–kikapcsolódás érdekében működtessék. Önművelés-tanításunk célja pedig minél több olyan önművelési technika megtanítása, minek révén a gyerekek képessé válnak a szellemi kultúra objektívációit befogadni és felhasználni, a művelődési intézményeket rendeltetésüknek megfelelően használni.

Feladatok a néma olvasás méréséhez

Mielőtt az olvasás tanításával, tanulásával kapcsolatos tudnivalókat leírnánk, bemutatjuk azokat a mérőlapokat, amelyek az *Olvasási munkafüzet* mellékleteként állnak a pedagógus és a gyerekek rendelkezésére.

Útmutató a mérőlapok megoldásához

Mérőlapok: A harmadik osztályos tanulók szövegfeldolgozásának méréshez mérőlapokat állítottunk össze. A mérőlapok a következő szövegműfajokban mérik a gyerekek szövegfeldolgozási képességeit:

Tanév eleji felmérés:

?1 szépirodalmi szöveg (*A négy kis ezermester*)

– ismeretterjesztő szöveg (*Az erdő lakói*)

Félévi felmérés:

?2 szépirodalmi szöveg (*Andorás vitéz*)

?3 ismeretterjesztő szöveg (*Miből van a film?*)

Tanév végi felmérés:

?1 szépirodalmi szöveg (*Árokháti Lőrinc tréfája*)

?2 ismeretterjesztő szöveg (*Magától emelkedő bor*)

?3 dokumentumszöveg (*Borsmenta tea*)

A mérőlapok a különböző szövegműfajokban való szövegfeldolgozási képességek mérése mellett alkalmasak a didaktikus szövegek feldolgozásában való jártasság és a szövegolvasás közbeni lexikonhasználat mérésére is.

Adatrögzítés módja: mérőlapok megoldatása

Adatfelvételi útmutató: A mérőlappal egy időben a teljes tanulócsoport dolgozhat. Egy órán egy-egy szöveget dolgoztasson fel a pedagógus. A szövegekhez tartozó feladatokat a tanító ne olvassa fel, és nem értelmezze. (Ezzel a didaktikus szövegek feldolgozásában való jártasságot ellenőrizheti, hiszen a jó feladatmegoldások bizonyíthatják azt, hogy a tanulók megértették a didaktikus szöveg tárgyinformációit és utasításait.) Az olvasás közbeni lexikonhasználatot a gyerekek feladatvégzése közben figyelheti meg a tanító. A szövegfeldolgozást a gyerekek a saját tempójukban végezzék. Egy-egy szöveg feldolgozására még a leglassabban olvasó, leggyengébb szövegfeldolgozási képességgel rendelkező

tanulónak is elegendő 40–45 perc. A gyors tempóban dolgozó, jó képességű gyerekeknek a mérőlap megoldása után biztosítson a pedagógus lehetőséget más tevékenység végzésére.

Adatfeldolgozási útmutató: Hibapontokat számolunk. Minden hiba 1 pont. A hibapontokat értékelő táblázatban rögzítse a pedagógus.

Tanév eleji felmérések

A négy kis ezermester (szépirodalmi szöveg)

1. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a „Legyecske”, („Légy”), a „Béka”, („kis Béka”), a „Sünike”, („Sün”, „Süni”) és a „Kakaska”, („Kakas”) szavakat írja a vonalra;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **4**

2. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a „tisztás közepén”, („tisztáson”, „erdő tisztásán”) szót írja a vonalra;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

3. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a harmadik rajz alá rajzolja a csillagot;
- ha a tanuló minden kép alá csillagot tesz;
- ha a tanuló nem csillaggal, hanem más módon jelöli a kiválasztott rajzot;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **4**

4. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a D betűt karikázza be;
- ha a tanuló mindegyik betűt bekarikázza;
- ha a tanuló nem bekarikázással, hanem más módon (pl. aláhúzással, csillaggal) jelöli a választ;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **5**

5. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a „Sünike – talicskát”, „Legyecske – rokkát”, „Béka – kútkereket”, „Kakaska – malmot” szavakat köti össze;
- ha a tanuló a „szekeret” szót is összeköti valamelyik szereplő nevével;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **5**

6. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a „Mindegyik keréknek hasznát vették a háztartásban: Legyecske fonalat fon a rokkán, a kis Béka vizet hord a kútról, öntözi a kertet, Kakaska lisztet őröl a malomban, Sünike meg gombát, bogyót, rőzsét szállít az erdőből kis talicskáján.” mondatot húzza alá (elfogadható, ha a kettősponttól történik az aláhúzás);
- ha a tanuló nem a teljes mondatot, csak szavakat, szó szerkezeteket húz alá;

- ha a tanuló nem aláhúzással, hanem más módon (pl. bekeretezéssel) jelöli a mondatot;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

7. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a C betűt karikázza be;
- ha a tanuló mindegyik betűt bekarikázza;
- ha a tanuló nem bekarikázással, hanem más módon (pl. aláhúzással, csillaggal) jelöli a választ;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **4**

8. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a „találékonyak” és a „leleményesek” szavakat húzza alá;
- ha a tanuló mindegyik szót aláhúzza;
- ha a tanuló nem aláhúzással, hanem más módon (pl. bekarikázással, csillaggal) jelöli a szavak;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **7**

Értékelés:

- jeles = 0–3 hibapont
- jó = 4–7 hibapont
- közepes = 8–11 hibapont
- elégséges = 12–16 hibapont
- elégtelen = 17 hibaponttól

Az erdő lakói (ismeretterjesztő szöveg)

1. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem húzza alá a „szarvas” szót;
- ha a tanuló a „harkály”, a „vaddisznó”, a „mókus”, a „kakukk” szavakat húzza alá;
- ha a tanuló valamennyi szót aláhúzza;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **5**

2. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a B betűt karikázza be;
- ha a tanuló mindegyik betűt bekarikázza;
- ha a tanuló nem bekarikázással, hanem más módon (pl. aláhúzással, csillaggal) jelöli a választ;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **4**

3. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a „mókus” és a „kakukk” szavakkal egészíti ki a hiányos mondatot;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **2**

4. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a „rágcsáló” és a „hajlékony testű” szavakat húzza alá;
- ha a tanuló nem a „költöző”, a „hernyók ellensége”, az „ezerhangú” és a „nagytestű” szavakat húzza alá;
- ha a tanuló mindegyik szót aláhúzza;
- ha a tanuló nem aláhúzással, hanem más módon (pl. bekarikázással) jelöli a szavakat;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **6**

5. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem „a környezet szennyeződése” szó szerkezetet keretezi be (elfogadható, ha a névelőt nem keretezi a tanuló);
- ha a tanuló más szót, szó szerkezetet, mondatot keretez be;
- ha a tanuló nem bekeretezéssel, hanem más módon (pl. aláhúzással) jelöli a választ;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

6. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a „Védelmükre az országban már sokféle létesítettek természetvédelmi területeket, tájvédelmi körzeteket, nemzeti parkokat.” mondatot húzza alá;
- ha a tanuló nem a teljes mondatot, hanem szavakat, szó szerkezeteket húz alá;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

Értékelés:

- jeles = 0–1 hibapont
- jó = 2–3 hibapont
- közepes = 4–6 hibapont
- elégséges = 7–9 hibapont
- elégtelen = 10 hibaponttól

Félévi felmérések

Andorás vitéz (szépirodalmi szöveg)

1. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem az „amikor I. Istvánt királlyá koronázták” (illetve ennek tartalmilag megfelelő) szó szerkezetet írja a vonalra;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

2. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a „hogy erejüket és ügyességüket összemérik a magyarokéval” szövegrészt húzza alá (elfogadható, ha a kötőszó aláhúzása elmarad);
- ha a tanuló rövidebb vagy hosszabb szövegrész aláhúzásával válaszol a kérdésre;
- ha a tanuló nem aláhúzással, hanem más módon (pl. bekeretezéssel) jelöli a kiválasztott szövegrészt;

– ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

3. feladat:

Hiba:

– ha a tanuló nem a „mert félt, hogy szégyenben maradnak a vitézei” (illetve ennek tartalmilag megfelelő) szó szerkezetet írja a vonalra;

– ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

4. feladat:

Hiba:

– ha a tanuló nem a „magyar” szóval egészíti ki a hiányos mondatot;

– ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

5. feladat:

Hiba:

– ha a tanuló nem az A betűt karikázza be;

– ha a tanuló mindegyik betűt bekarikázza;

– ha a tanuló nem bekarikázással, hanem más módon (pl. aláhúzással, csillaggal) jelöli a választ;

– ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **4**

6. feladat:

Hiba:

– ha a tanuló nem a „Mert bebizonyította rátermettségét.” mondatot húzza alá;

– ha a tanuló mindegyik mondatot aláhúzza;

– ha a tanuló nem aláhúzással, hanem más módon (pl. bekeretezéssel, csillaggal) jelöli a helyes választ;

– ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **5**

7. feladat:

Hiba:

– ha a tanuló nem az „Andorás vitéz címerén egy páncélos vitéz áll, kétoldalt pedig dühös oroszlánok, amelyek koronát viselnek.” mondatot keretezi be;

– ha a tanuló nem a teljes mondatot, hanem csak szavakat, szó szerkezeteket keretez be;

– ha a tanuló nem bekeretezéssel, hanem más módon (pl. aláhúzással) jelöli a kiválasztott mondatot;

– ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

Értékelés:

– jeles = 0–1 hibapont

– jó = 2–3 hibapont

– közepes = 4–5 hibapont

– elégséges = 6–7 hibapont

– elégtelen = 8 hibaponttól

Miből van a filc? (ismeretterjesztő szöveg)

1. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a C betűt karikázza be;
 - ha a tanuló mindegyik betűt bekarikázza,
 - ha a tanuló nem bekarikázással, hanem más módon (pl. aláhúzással, csillaggal) jelöli a választ;
 - ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.
- Maximális hibapont: **4**
2. feladat:
- Hiba:
- ha a tanuló nem a „nemez” szót írja a vonalra;
 - ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.
- Maximális hibapont: **1**
3. feladat:
- Hiba:
- ha a tanuló nem a „textil” és a „kilóra” szavakkal egészíti ki a hiányos mondatot;
 - ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.
- Maximális hibapont: **2**
4. feladat:
- Hiba:
- ha a tanuló nem az „A filcet régen finnugor őseink és a mongolok ismerték.” mondatot húzza alá;
 - ha a tanuló mindegyik mondatot aláhúzza;
 - ha a tanuló nem aláhúzással, hanem más módon (pl. bekeretezéssel, csillaggal) jelöli a helyes választ;
 - ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.
- Maximális hibapont: **4**
5. feladat:
- Hiba:
- ha a tanuló nem a „Befogták rá az állatokat meg a víz erejét, és hatalmas döngölőfákkal préselték, lapították a gyapjút.” mondatot keretezi be;
 - ha a tanuló nem a teljes mondatot, hanem csak szavakat, szószerkezeteket keretez be;
 - ha a tanuló nem bekeretezéssel, hanem más módon (pl. aláhúzással) jelöli a kiválasztott mondatot;
 - ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.
- Maximális hibapont: **1**
6. feladat:
- Hiba:
- ha a tanuló nem egy olyan szót vagy szószerkezetet ír a vonalra, amely a filc tulajdonságát jelöli (pl. „különféle színekben kapható”, „vastagsága változó”, „vannak vékony és vastag filcek”, „kilóra vásárolják”, „textilüzletekben árulják”, „alap-anyaga a gyapjú”, „hajlékony”, „egy kicsit merev”, „nem foszlik”, „sokféle tárgyat készítenek belőle” stb.);
 - ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.
- Maximális hibapont: **1**
7. feladat:
- Hiba:
- ha a tanuló nem a „kabát”, a „mellény”, a „kalap”, a „tarisznya”, a „papucs” és a „sokféle apróság” szavakat húzza alá;
 - ha a tanuló a szükségesnél több (pl. a teljes mondatot), vagy kevesebb (pl. kihagyja a „sokféle apróság” szószerkezetet) szövegrészt húz alá;

- ha a tanuló nem aláhúzással, hanem más módon (pl. bekeretezéssel) oldja meg a feladatot;
 - ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.
- Maximális hibapont: **6**

Értékelés:

- jeles = 0–1 hibapont
- jó = 2–3 hibapont
- közepes = 4–6 hibapont
- elégséges = 7–8 hibapont
- elégtelen = 9 hibaponttól

Tanév végi felmérések

Árokháti Lőrinc tréfája (szépirodalmi szöveg)

1. feladat:

Helyes megoldás: 4. 2. 5. 3. 6. 1.

- ha az 1-es sorszám nem jó helyen van, a hibapont 6;
- ha az 1-es sorszám jó, de a 2. rossz helyen van, a hibapont 5;
- ha az 1-es és a 2-es sorszám jó, de a 3. rossz helyen áll, a hibapont 4;
- ha az 1-es, a 2-es és a 3-as sorszám jó, de a 4. rossz helyen van, a hibapont 3;
- ha az 1-es, a 2-es, a 3-as és a 4-es jó, de az 5. rossz helyen van, a hibapont 2;
- ha az 1-es, a 2-es, a 3-as és a 4-es és az 5-ös jó, de a 6-ot nem írta be a tanuló, a hibapont 1.

Maximális hibapont: **6**

2. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem az „Árokháti Lőrinc” nevet írja a vonalra;
- ha a tanuló csak az „Árokháti” vagy csak a „Lőrinc” nevet írja a vonalra;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

3. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem karikázza be az 1. kérdés után a c) betűt, a 2. kérdés után a b) betűt, a 3. kérdés után az a) betűt, a 4. kérdés után a c) betűt, az 5. kérdés után a b) betűt;
- ha a tanuló bekarikázza az 1. kérdés után az a) és a b) betűket, a 2. kérdés után az a) és a c) betűket, a 3. kérdés után a b) és a c) betűket, a 4. kérdés után az a) és a b) betűket, az 5. kérdés után az a) és a c) betűket;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **15**

4. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem az „Árokháti pedig a csillagtalán, sötét éjszakában úgy elvonult a várból egy titkos ösvényen, hogy a török semmit sem vett észre.” mondatot húzza alá;
- ha a tanuló a fenti mondatnál hosszabb vagy rövidebb szövegrészt húz alá;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

5. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló a „Nem hisz a szemének.” és a „Bottal ütheti a nyomát.” szólásokat nem az „Ali basa” névvel, illetve a „Borsot tör valakinek az orra alá.” és az „Orrá-nál fogva vezet valakit.” szólásokat nem az „Árokháti kapitány” névvel köti össze;
- ha a tanuló a „Nem hisz a szemének.” és a „Bottal ütheti a nyomát.” szólásokat az „Árokháti kapitány” névvel, illetve a „Borsot tör valakinek az orra alá.” és az „Or-ránál fogva vezet valakit.” szólásokat „Ali basa” névvel köti össze;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **4**

Értékelés:

- jeles = 0–2 hibapont
- jó = 3–5 hibapont
- közepes = 6–8 hibapont
- elégséges = 9–11 hibapont
- elégtelen = 12 hibaponttól

Magától emelkedő bor (ismeretterjesztő szöveg)

1. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a „két pohár” („két borospohár”, „két egyforma pohár”), a „füzet-lap” („papírlap”), a „víz” és a „vörös bor” („bor”) szavakat írja a vonalra;
- ha a tanuló a fentiekén kívül más szavakat ír a vonalra;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **4**

2. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem keretezi be a „10–15 perc, de legfeljebb félóra” szövegrészt;
- ha a tanuló a fenténél hosszabb vagy rövidebb szövegrészt keretez be;
- ha a tanuló nem bekeretezéssel, hanem más módon (pl. aláhúzással) jelöli a szövegrészt;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

3. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem az A betűt karikázza be;
- ha a tanuló mindegyik betűt bekarikázza;
- ha a tanuló nem bekarikázással, hanem más módon (pl. aláhúzással, csillaggal) jelöli a választ;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **4**

4. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem a „felső” („felső pohár”) szót (szószerkezetet) húzza alá;
- ha a tanuló hosszabb szövegrészt húz alá;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **1**

5. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem az „A vörös bor azért szivárgott fel, mert a bor könnyebb, mint a víz” mondatot húzza alá;
- ha a tanuló mindegyik mondatot aláhúzza;
- ha a tanuló nem aláhúzással, hanem más módon (pl. bekeretezéssel, csillaggal) jelöli a helyes választ;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **4**

Értékelés:

- jeles = 0–1 hibapont
- jó = 2–3 hibapont
- közepes = 4–5 hibapont
- elégséges = 6–7 hibapont
- elégtelen = 8 hibaponttól

Borsmentalevél tea (*dokumentum szöveg*)

1. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem írja le az 1. kérdés után a 4-es számot, a 2. kérdés után az 1-es számot, a 3. kérdés után a 25-ös számot, a 4. kérdés után a 12-es számot, az 5. kérdés után a 3-as számot, a 6. kérdés után az 1-es számot;
- ha a tanuló más számokat ír le;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **6**

2. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem sorol fel öt betegséget;
- ha a tanuló ötnél kevesebb betegséget sorol fel;
- ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.

Maximális hibapont: **5**

3. feladat:

Hiba:

- ha a tanuló nem húzza alá az első két állítás közül az „A főzet üdítő teaként is fogyasztható.” állítást, a második két állítás közül az „A tea mézzel ízesítve fogyasztható.” állítást, a harmadik két állítás közül az „A tea túladagolása hasmenést okozhat” állítást, a negyedik két állítás közül az „A teát éhgyomorra vagy étkezés előtt fél órával kell fogyasztani” állítást;
- ha a tanuló aláhúzza az első két állítás közül az „A tea csak gyógyteaként fogyasztható.” állítást,

- a második két állítás közül az „A tea mézzel és cukorral ízesítve fogyasztható.” állítást,
a harmadik két állítás közül az „A tea túladagolása bőrkiütést okozhat.” állítást,
a negyedik két állítás közül az „A teát étkezés közben kell fogyasztani.” állítást;
– ha a tanuló minden állítást aláhúz;
– ha a tanuló nem oldja meg a feladatot.
Maximális hibapont: **8**

Értékelés:

- jeles = 0–1 hibapont
- jó = 2–3 hibapont
- közepes = 4–5 hibapont
- elégséges = 6–8 hibapont
- elégtelen = 9 hibaponttól

Az olvasás tempójának és pontosságának fokozása, írásvetítővel felvillantott jelek, betűk, szavak, mondatok, szövegek olvastatása

Mint ahogy azt az 1. és 2. osztályos *Tanítási programunkban* leírtuk, a gyorsolvasás gondolategységenkénti néma olvasás, amely elősegíti a szoképes olvasásnál nagyobb tempót és az olvasottak pontosabb megértését. Első és második osztályban az olvasási képességek fejletlensége miatt a gyerekek még nem képesek a gyorsolvasás megtanulására. Ezért akkor a gyorsolvasás megtanulásához szükséges gyakorlatok végzésének módját tanítottuk. Harmadik osztályban tovább folytatjuk a gyakorlatok végeztetését, s amennyiben szükség van rá, a gyakorlatvégzés módjának tanítását is. A gyakoroltatásra azért van szükség, hogy a gyerekek ne szavanként olvassanak, hanem legyenek képesek nagyobb gondolategységeket átlátni és megérteni, minek következtében olvasásuk gyorsabb tempójúvá és nagyobb pontosságúvá válik. Emiatt a 3. osztályos programunk továbbra is a gyors szemmozgás fejlesztését, valamint a jel- és jelentésfelismerés gyakoroltatását szorgalmazza.

Kívánatos, hogy 3. osztályban a tanulók ne csak a gyorsolvasás tanítását segítő gyakorlatok végzésének módját tanulják meg, hanem a gyakorlatokat megnevező szavakat is. Tudásuk olyan szintre jusson el, hogy a terminusokat legyenek képesek a feladatvégzés során felidézni, esetenként a szakmai kommunikációban alkalmazni.

A következő szakszavakat kell a gyerekeknek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szakszöveg alkotása során használniuk:

<i>fixációszelesség</i>	jelkeresés
gyors szemmozgás	látószög
hibakeresés	<i>perifériás látás</i>
jelentésfelismerés	<i>szinonimakeresés</i>
jelfelismerés	szóteremtés

Mit jelent a gyors szemmozgás fejlesztése?

Az olvasási tempó gyorsítása érdekében végeztetett olyan verbooptikus adottságokat fejlesztő gyakorlatok megtanítását, melyek eredményeképpen a tanulók szeme egyszeri fixálás alatt az addiginál több betűt képes lefényképezni, s ezáltal kevesebb „szemug-rással” ér a betűsor végére.

A gyors szemmozgás fejlesztése érdekében a következő gyakorlattípusokat végeztetjük:

- perifériás látást fejlesztő gyakorlatokat;
- látószöget növelő gyakorlatokat;
- fixációszélességet növelő gyakorlatokat.

A tanítás feltételei:

1. A tanulók pontosan ismerjék fel a kivetített jeleket, illetve tudják elolvasni a kivetített szavakat, szó szerkezeteket, mondatokat.
2. Legyenek képesek a feladattartásra és a koncentrált figyelemre.

Hogyan fejlesztjük a szemmozgást?

A perifériás látás, látószög jelentését, fejlesztésének, növelésének módját az 1. osztályos, a fixációszélesség jelentését és növelésének módját a 2. osztályos *Tanítási programunkban* leírtuk. Az 1. osztályos programban részletesen bemutattuk a gyakorlatok tanításának, tanulásának folyamatát. Az ismétlések elkerülése végett itt csak a tanítás két szakaszát idézzük föl:

- a) a gyakorlatvégzés menetének megtanítása,
- b) a gyakorlatok végeztetése a vetítési idő fokozatos csökkentésével.

Az *Olvasástanulás IV.* transzparencsorozat *P* (perifériás látást fejlesztő), *FL* (látószöget és fixációszélességet növelő), *R* (ritmikus szemmozgást elősegítő) jelű transzparencsei jel-, betű-, szó-, szó szerkezet anyagának rövid idejű (gyakorlattól függően 0,5–1,5 másodperc) vetítésével fokozható a tanulók néma olvasási tempója. A perifériás látást fejlesztő gyakorlatok végzésekor különböző jelekkel (írás- és térképjelekkel, a közlekedési jelek közül az utasítást adó, tilalmat jelző, tájékoztató táblák ábráival) ismerkedhetnek meg a gyerekek. A látószögnövelő gyakorlatok betű- és számkombinációiból egyre növekvő elemszámot kell felismerniük a tanulóknak. A látószögnövelő gyakorlatok egyben felhasználhatók – fixációhelyet jelölő transzparencsekkel együtt – a fixációszélesség növelésére. A *Feladatgyűjtemény* feladatcsoportjai (*A gyors szemmozgás fejlesztése* cím alatt) szintén a gyors szemmozgás fejlesztéséhez, a néma olvasás tempójának növeléséhez adnak mintákat.

A tanítás kiegészíthető:

1. szófajtnai, alaktani és szókinctani ismeretek felidéztesével;
2. nyelvjárási szavak olvasásának gyakoroltatásával;
3. időtartam-, hangsúly- és légzőgyakorlatok végeztetésével.

Mit jelent a jelfelismerés gyakoroltatása?

Az olvasottak pontos megértése érdekében végeztetett olyan – mentális képességeket is fejlesztő – gyakorlatok megtanítását, melyek során az írásvetítőn újonnan megjelenő vagy ismétlődő jeleket, betűket, szótagokat, szavakat, szókapcsolatokat kell a gyerekeknek minél rövidebb idő alatt megkeresniük és megjegyezniük.

- A nagyobb pontosságú olvasás fejlesztése végett az alábbi gyakorlatokat végeztetjük:
- jelkeresést,

– hibakeresést.

A tanítás feltételei:

1. A tanulók pontosan ismerjék fel a kivetített jeleket, illetve tudják elolvasni a kivetített szavakat, szószerkezeteket.
2. Legyenek képesek a feladattartásra és a koncentrált figyelemre.

Hogyan fejlesztjük a jelfelismerést?

A jelfelismerést írásvetítővel rövid ideig felvillantott jelek, betűsorok, szavak, szószerkezetek olvastatásával fejlesztjük. Ehhez a *Feladatgyűjtemény A jelfelismerés gyakoroltatása* cím alatti feladatcsoportjai, valamint az *Olvásástanulás IV.* transzparensorozat *K* (jel- és szinonimakeresés), *H* (hibakeresés), *Ny* (nyomdatechnikailag hibás szavak) jelű transzparensai adnak segítséget. A jelfelismerési gyakorlatok végeztetésének módját 1. osztályos *Tanítási programunk* részletesen tartalmazza.

A tanítás kiegészíthető:

időtartam-, hangsúlygyakorlatok végeztetésével.

Mit jelent a jelentés felismerésének gyakoroltatása?

Az olvasottak pontos megértése érdekében végeztetett olyan – mentális képességeket is fejlesztő – gyakorlatok megtanítását, melyek során egy-egy kiemelt szónak szóhalmazban előforduló szinonimáit kell megkeresniük, illetve szótagokból szavakat, több szóból kevesebb szót, szórészekből összetett szavakat kell alkotniuk a gyerekeknek.

A nagyobb pontosságú olvasás fejlesztése végett az alábbi gyakorlatokat végeztetjük:

- szinonimakeresést,
- szóteremtést.

A tanítás feltételei:

1. szófajtani, szókinctani és jelentéstani ismeretek felidézése;
2. a kivetített szavak, szórészek pontos elolvasása.

Hogyan fejlesztjük a jelentésfelismerést?

A 2. osztályos *Tanítási programunkban* részletesen közöljük mind a szinonimakeresési, mind pedig a szóteremtési gyakorlatok végeztetésének módját. A *Feladatgyűjtemény A jelentés felismerésének gyakoroltatása* cím alatti feladatcsoportjai a jelen-tésfelismerés fejlesztéséhez adnak mintákat. Az *Olvásástanulás IV.* transzparensorozat *K* (jel- és szinonimakeresés) és *Sz* (szóteremtés) jelű transzparensai szintén a jelen-tésfelismerés gyakoroltatásához adnak segítséget.

A tanítás kiegészíthető:

időtartam- és hangsúlygyakorlatok végeztetésével.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?1 A fejlett olvasási képességekkel rendelkező tanulók szószerkezetekből, mondatokból álló feladatokat kapjanak mind a szemmozgást fejlesztő, mind pedig a jel- és jelentésfelismerést fejlesztő gyakorlatok végzése során. A felvillantási időt 0,5 másodpercre állítsa be számunkra a tanító.
- ?2 A pontosan, de lassú tempóban olvasó tanulók fejlesztése érdekében a feladatsor többszöri (3–5-szöri) – egy-egy alkalommal 1,5–2 másodpercig tartó – kivetítését javasoljuk.
- ?3 A szétszórt figyelmű, a feladatvégzésre összpontosítani nem tudó gyerekekkel rövidebb ideig – kb. 3 percig – végeztesse a gyakorlatokat a tanító. Egy-egy gyakorlatból kevesebbet végeztessen. Számukra többször kell az órán gyorsolvasási gyakorlatot beiktatni.

A tanulásirányítás normái

- 0 A gyakorlatokat legalább minden második anyanyelvórán végeztetni kell.
- 1 A gyakorlatvégzés időtartama ne haladja meg egy-egy alkalommal az 5 percet.
- 2 A feladatvégzést csak akkor szabad indítani, ha minden tanuló figyel.
- 3 A kivetített feladat jól látható legyen, s csak a megoldandó feladat jelenjen meg a fénynyílásban.
- 4 Ellenőrzéskor a feladatot újra ki kell vetíteni.
- 5 A kivetítést be kell gyakorolnia a tanítónak, hogy a feladatvégzés során a vetítési idő kellően rövid legyen, s a gyakorlatokat biztonságosan irányítani tudja.
- 6 A gyakorlatokat – az ismertetett tanulótípusoknak megfelelően – csak differenciált osztálymunkában lehet eredményesen megoldani.
- 7 A gyakorlatok irányítása nagy türelmet és tapintatot igényel a tanítótól.

Az olvasás gyakoroltatása – szövegfeldolgozás

Az olvasás gyakoroltatása 3. osztályban a hangos olvasás gyakoroltatását, a néma olvasás tanítását, valamint a különböző műfajú szövegek néma olvasását és feldolgoztatását jelenti.

A második osztályos előkészítés (lásd: *Az olvasás gyakoroltatása szövegeken, Tanítási program 2. osztály*) eredményeképpen a gyerekek egy részénél indítható a felolvasás tanítása már a 3. osztály első hónapjaiban. Mind az 1. osztályos, mind pedig a 2. osztályos *Tanítási programunkban* írtunk róla, hogy nem készítjük a tanulókat arra, hogy bármilyen szöveget azonnal hangosan, „blattolva” olvassanak. A gyerekeknek előzetesen legalább egyszer némán el kell olvasniuk a szöveget, majd ezt követően olvashatják el hangosan, ügyelve a helyesejtési és olvasástechnikai szempontokra. 3. osztálytól viszont megkezdjük a felkészülés nélküli hangos olvasás gyakoroltatását is.

A szövegértés és szövegprodukálást segítő olvasói szokások és képességek fejlesztése érdekében megtanítjuk a gyerekeknek a néma olvasással történő szövegfeldolgozás technikáját.

A szövegek néma olvasását és feldolgozását a tanulók különböző műfajú és témájú szövegeken gyakorolják. Ezek a szövegek olyan lényeges tárgyinformációkat tartalmaznak, melyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk, mégpedig oly módon, hogy azokat a szövegalkotás során használni tudják. A tárgyinformációk tanítása, tudása mellett kívánatos, hogy a legjobb képességű tanulók megtanulják a legfontosabb szakkifejezéseket is. E terminusok jegyzékét az alábbi fejezetekben közzétesszük.

Mit jelent hangos olvasás gyakoroltatása?

Harmadik osztályban a felkészülés utáni hangos olvasás gyakoroltatását, a felolvasás tanítását és a felkészülés nélküli hangos olvasás gyakoroltatását jelenti.

A felkészülés utáni hangos olvasás gyakoroltatásával célunk az interpretáló olvasás előkészítése. Mivel 2. és 1. osztályos *Tanítási programunk* részletesen ismerteti a felkészülés utáni hangos olvasás tanításának, gyakoroltatásának módját, a továbbiakban csak az újként megjelenő tevékenységeket ismertetjük.

Mit jelent a felolvasás tanítása?

A felolvasás olyan vokalizált olvasás, mely során a felolvasó az 1. személy szerepét gyakorolja. A felolvasás mindenkor feltételezi a hallgató(ka)t. Ha a felolvasott szöveg nem sajátja a felolvasónak, akkor a szöveget előzetesen készítő (alkotó) és a befogadó (hallgató) közé ő mint közvetítő (interpretátor) lép.

A felolvasás értelmező olvasás. Fischer Sándor szerint a felolvasás során „az értelmileg összetartozó szavakat (szólamot) egyszerre kell áttekintenünk ahhoz, hogy ne csak automatikus artikulációval mondjuk ki a szavakat, hanem a tartalmat is fölfogva azonnal értelmezzük is”.

Harmadik osztályban a felolvasás tanításán a szöveg elemzését, interpretációra előkészítését, az előkészített szöveg olvasásának begyakorlását, tolmácsolását megtanító tevékenységet értjük. A szöveg előkészítés során a tanító jelölteti és gyakoroltatja a szünet, a hangerőváltás, a tempóváltás helyét, illetve módját, valamint tisztázza (tisztáztatja) a szövegtartalommal adekvát vokális kódot, mimikát, valamint a hallgatókkal történő tekintetváltás helyét.

A következő szakszavakat kell a gyerekeknek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szakszöveg alkotása során használniuk.

bekezdés	<i>hangfekvés</i>	szünet
erősítés	hangsúly	<i>tekintetváltás</i>
hangerő	hangszín	tempó
<i>hangerőváltás</i>	<i>mimika</i>	<i>tempóváltás</i>
		<i>tételmondat</i>

A tanítás feltételei:

A tanulók tudjanak előzetesen némán elolvasott szöveget helyesejtési és olvasástechnikai szempontokra ügyelve, középhangerővel felolvasni.

Hogyan tanítjuk a felolvasást?

A felolvasás tanítása, gyakoroltatása didaktikus, ismeretterjesztő és irodalmi szövegeken egyaránt történhet. Irodalmi szöveget csak akkor olvassanak a gyerekek, ha ritkán ejtenek helyesejtési és olvasástechnikai hibát.

A felolvasás tanításának lépései:

1. A tanulók némán elolvassák a szöveget.
2. A tanító megszámláltatja, hány bekezdésből áll a szöveg. Megvizsgálja a bekezdések egymáshoz való viszonyát, a szöveg építkezését.

3.A tanító megfigyelteti mindegyik bekezdésen belül a mondatokat. Megkeresteti és aláhúzással jelölteti a tételmondatokat. Felhívja a tanulók figyelmét arra, hogy felolvasáskor ezeket a mondatokat kell leginkább kiemelni (például hangsúllyal és a tempó lassításával).

4.A tanító megfigyelteti a hosszabb és rövidebb mondatok elhelyezkedését, ritmusát. Megállapíttatja, milyen a „viszony” a mondatok és a tagmondatok között (ellentét, szembeállítás, magyarázat stb.).

5.Jelölteti a tanulókkal, hol érdemes a szövegben a hangfekvésen, hangszínen változtatni, szünetet tartani, tempót, hangerőt váltani.

6.Jelölteti azt is, mikor lenne célszerű a felolvasónak a hallgatókkal tekintetet váltani.

7.Megbeszéljük, hogy a felolvasó arckifejezése hol s hogyan változzék.

8.A jelölés után a tanulók némán olvassák, gyakorolják a szöveget.

9.A felkészült tanuló felolvassa társainak a begyakorolt szöveget.

10. A felolvasás befejeztével a tanító javíttatja az olvasástechnikai, helyesejtési és kommunikációs hibákat. Ha a felolvasó tanuló nem tud önállóan javítani, a tanító mintaadással segíti. Esetenként a tanulók is javíthatják egymást.

A szöveg felolvasásra történő előkészítése, elemzése során a következő jeleket használhatják a tanulók:

	= tételmondat
	= hosszabb szünet
	= hangszínváltás
	= erősítés
k. t.	= közepes tempó
gy. t.	= gyors tempó
l. t.	= lassú tempó
h. v.	= hangerőváltás
!	= tekintetváltás a hallgatósággal

A *Feladatgyűjtemény a)–d)* jelű feladatcsoportjai a felolvasás tanításához adnak mintákat. A *d)* jelű feladatcsoportnál közzéteszünk néhány olyan szöveget, melynek a felolvasatását javasoljuk.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

?4 A fejlett olvasási képességekkel rendelkező tanulókkal, akik képesek 7–8 mondatos szöveg helyesejtési és olvasástechnikai szempontból megtervezett, középhangerővel történő olvasására, a tanító közvetlen irányítása mellett indulhat a felolvasás tanítása. A későbbiek során – miután a tanulók begyakorolták a szövegelemzést, a felolvasásra történő szöveg-előkészítést – a közvetlen irányítás fokozatosan megszűnhet, s a gyerekek önállóan készülhetnek föl az interpretálásra.

?5 Az olvasástechnikai hibát ejtő és a helyes kiejtés normái ellen vétő tanulókkal a tanító továbbra is a felkészülés utáni hangos olvasást gyakoroltassa. Tőlük a szószerkezetek, 3–5 szavas mondatok olvasását kérje.

A tanulásirányítás normái

8 Azokkal a tanulókkal, akik több helyesejtési és olvasástechnikai hibát vétenek a hangos olvasás során, a felolvasás tanítását nem szabad elkezdni.

9 A tanító csak akkor készítheti a tanulókat a szöveg felolvasásra történő önálló előkészítésére, ha meggyőződött arról, hogy a gyerekek e téren felkészültek.

- 10 Minden felolvasatásra tervezett szöveget előzetesen elemeznie kell a tanítónak, hogy a gyakoroltatást biztonságosan irányíthassa.
- 11 A tanulók felolvasása ne tartson 1–2 percnél tovább!
- 12 A tanulóknak ne kelljen 5 percnél tovább társaik felolvasását figyelniük!
- 13 A tanító ügyeljen arra, hogy a felolvasás hibáinak megnevezése ne legyen bántó a hibázó tanuló számára.

Mit jelent a felkészülés nélküli hangos olvasás gyakoroltatása?

A felkészülés nélküli, úgynevezett „blattoló” olvasás ismeretlen szöveg első látásra történő hangos olvasását jelenti.

A felkészülés nélküli hangos olvasás gyakoroltatását 3. osztályban tankönyvi feladatok, valamint ismeretterjesztő és publicisztikai szövegek olvastatásával végezzük.

A tanítás feltételei:

A tanulók tudjanak némán elolvasott szöveget helyesejtési és olvasástechnikai szempontokra ügyelve, középhangerővel elolvasni.

Hogyan gyakoroltatjuk a felkészülés nélküli hangos olvasást?

A gyakoroltatás rövid szövegekből álló szövegen történik. A szöveg hossza olyan terjedelmű legyen, amit a gyerekek szeme néhány rápillantásra föl tud fogni. Egy rápillantásra a gyerekek annyit olvasnak el a szövegből, amennyit a szemük egyszerre fölfog. Így olvastatjuk végig a rövid szöveget.

A fenti gyakorlást addig végeztessük, míg a kisebb szöveget a gyerekek egybe nem látják, s úgy föl nem olvassák. Az egyszerre látott szövegrész olvasásának a vége felé a tanulók „előrepillantanak” a szövegre, hogy a következő szöveget végigtekintsék. Ezáltal folyamatos olvasást érünk el.

A tanítás kiegészíthető:

1. légzőgyakorlattal;
2. látószög- és fixációs szélesség-növelő gyakorlattal.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- 76 Azokkal a tanulókkal, akik több olvasástechnikai és helyesejtési hibát vétenek a hangos olvasás során, a „blattoló” olvasást szószerkezetek, rövid mondatok olvastatásával gyakoroltassa a tanító.

A tanulásirányítás normái

- 14 A „blattoló” olvasásnak is legyen címettje és funkciója.
- 15 Minden helyesejtési és olvasástechnikai hibát korigáltasson a tanító az olvasóval.
- 16 A hibák megnevezése ne legyen bántó az olvasó tanuló számára.
- 17 Az olvasás ne tartson tovább fél vagy egy percnél.
- 18 Otthon is gyakoroltassa a tanító a gyerekekkel a felkészülés nélküli hangos olvasást.

Mit jelent a néma olvasás tanítása?

Olyan szövegfeldolgozási technika megtanítását és gyakoroltatását, mely a szövegértést és szövegreprodukálást segítő olvasói szokások és képességek kialakulását eredményezi, illetve a szövegek logikai szempontú elemzésének gyakoroltatását, amely a megértést és a bevésést segíti.

A néma olvasás tanításához, tanulásához három taneszköz áll a pedagógus és a tanulók rendelkezésére: a *Múltunkról, jelenünkről* című olvasókönyv, az olvasókönyvhöz készített *Olvasási munkafüzet* és a *Feladatgyűjtemény*.

A *Múltunkról, jelenünkről olvasókönyv* csak a szövegeket (történelmi szövegek, ismeretterjesztő szövegek, publicisztikai szövegek, illetve a történelmi és ismeretterjesztő szövegekhez kapcsolódó szépirodalmi szövegek) tartalmazza. Az *Olvasási munkafüzet*ben található azok a feladatsorok, amelyek alkalmasak a szövegértést és a szövegreprodukálást segítő olvasói szokások és képességek kialakításra és fejlesztésére. Az *Olvasási munkafüzet* feladatait előkészítő, azokat kiegészítő feladatsorokat a *Feladatgyűjtemény A néma olvasás tanítása* című fejezete tartalmazza.

A fenti három taneszköz mellett rendelkezniük kell a tanulóknak egy olvasás füzettel. Ebben a füzetben kell megoldaniuk az *Olvasási munkafüzet* & piktogrammal jelölt feladatait.

Mit jelent a szövegértést és szövegreprodukálást segítő olvasói szokások és képességek kialakítása?

A szövegfeldolgozással történő tanulás feltételeinek kialakítását jelenti, s ezt a tankönyvi szövegekhez készített feladatok megoldásával, valamint könyvismertetések, cikkismertetések készítése révén gyakoroltatjuk.

A következő szakszavakat kell a gyerekeknek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szakszöveg alkotása során használniuk:

adat	bekezdés
adatkeresés	cím
alcím	fejezet
ábra	fejezetcím
állítás	illusztráció
jegyzet	<i>szövegáttekintés</i>
jegyzetelés	<i>szövegfeldolgozás</i>
kép	<i>szöveggörnyezet</i>
képcím	<i>szövegreprodukálás</i>
képmagyarázat	szövegrész
kiemelés	<i>szövegszerkezet</i>
kivonat	tartalom
lényeg	tartalomjegyzék
<i>lényegkiemelés</i>	téma
mondanivaló	tételmondat
szöveg	

A tanítás feltételei:

1. a tanulók tudjanak mondatokat és szöveget legalább közepes tempóban némán elolvasni;
2. bizonyítsák a némán elolvasott szöveg megértését;
3. ismerjék a fent felsorolt terminusok jelentését.

Hogyan fejlesztjük a szövegértést és a szövegprodukálást segítő olvasói szokásokat és képességeket?

A következő tevékenységeket végeztetjük a gyerekekkel:

1. a szöveg áttekintése és témájának megállapítása a cím, az ábrák és az ábraalírások alapján;
2. a szöveg várható információira vonatkozó kérdések megfogalmazása;
3. a szöveg elolvasása; lexikon- és könyvhasználat olvasás közben;
4. a szakaszok témájának megállapítása;
5. jegyzetkészítés tanulása: a témához adatok és lényeges kijelentések keresése, kiírása;
6. szövegprodukálás a jegyzet alapján.

A *Feladatgyűjtemény* 1–4. feladatsorozatjai (*A néma olvasás tanítása*) és az *Olvasási munkafüzet* feladatsorai adnak segítséget a fent felsorolt tevékenységek gyakorlásához. A munkafüzet néhány feladatának felsorolásával adunk mintát arra, hogy az egyes tevékenységek gyakorlására mely feladattípusok használhatók fel.

A szöveg áttekintése, kérdezés a témáról:

Mítoszok az emberek eredetéről 1. feladat

Olimpiai játékok az ókori Görögországban 4. feladat

A mocsári teknős 1. feladat

Hogy is működik? 1. feladat

A szöveg elolvasása; lexikon- és könyvhasználat:

Görög család &

Várak, városok 3. feladat

A mohácsi csata 4. feladat

A német juhászkutya 5. feladat

Szakaszok témájának megállapítása:

Olimpiai játékok az ókori Görögországban 2. feladat

Élet a harcok alatt 2. feladat

Melyik a legnagyobb állat a világon? 1. feladat

Amerikából jöttünk 5. feladat

Adatok keresése a szakaszok témájához:

A világegyetem keletkezése 1. feladat

A keresztény Európa 4. feladat

A rétisas 2. feladat

A Kis-Balaton és a Balaton 2. feladat

Lényeges kijelentések keresése a szakaszok témájáról:

Az emberi faj eredete 1. feladat

Görög városállamok 2. feladat
Az államalapítás 4. feladat
A réthisas 1. feladat

Jegyzetkészítés tanulása:
Demokrácia Athénban 1. feladat
A keresztény Európa 2. feladat
A kerék csodája 1. feladat
A százszorszép 4. feladat

A tanítás kiegészíthető:

1. könyv- és sajtóismeret tanulásával;
2. helyesírási hibajavítással;
3. szókinccsteszt megoldásával.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?7 Az olvasástanulásban leggyorsabban haladó tanulók feladataikat önállóan nézzék át, s döntsenek arról, hogy valamennyit meg tudják-e oldani. Ha szükséges, adjon a tanító segítséget, illetve ellenőrizze, hogy a tanulók valóban ismerik-e a feladat megoldásának módját.
- ?8 A közepes tempóban haladó tanulókat is arra kell készíteni a tanítónak, hogy mielőbb önállóan oldják meg feladataikat. Ezért egy-egy tevékenység 2–3-szori közös elvégzése után szorgalmazza az önálló próbálkozást, s ha szükséges, javítsa azt. A szöveg többszöri elolvastatását, valamint a jegyzetkészítést fél, egy oldal terjedelmű szövegeken gyakoroltassa.
- ?9 A lassú tempóban haladó tanulónak sokáig szükségük van a közvetlen tanulásirányításra. Javasoljuk, hogy minden feladat megoldása előtt értelmeztesse velük a tanító a feladatok utasításait és a szövegben szereplő tárgyinformációkat. A feladatmegoldáshoz a *Múltunkról, jelenünkről* című olvasókönyv legrövidebb részleteit válassza ki számunkra a tanító.

A tanulásirányítás normái

- 19 Ahhoz, hogy az olvasói szokások kialakuljanak, sokszor kell a tanítónak mintát adnia.
- 20 Nem feltétlenül szükséges az olvasókönyv valamennyi szövegét felhasználni a tanuláshoz.
- 21 A könyvek válogatását és feldolgozását az egyes tanulók feladatvégzési üteme határozza meg.
- 22 Ne csak a tanítási órát használja föl a tanító a feladatmegoldáshoz.
- 23 Kísérje figyelemmel a tanító a tanulók készülő jegyzeteit.

Mit jelent a szövegek logikai szempontú elemzése?

Harmadik osztályban két fogalommal végezhető művelet – a felosztás és a meghatározás – szövegelemzésre való felhasználását jelenti annak érdekében, hogy a gyerekek szövegmegértését s a bevést segítsük. Az alábbi tevékenységeket végeztetjük a tanulókkal:

1. a felosztott fogalom megnevezése;
2. a felosztások tagjainak megnevezése;

3. a felosztás alapjának megnevezése;
4. a legközelebbi nemfogalmi és a megkülönböztető jegyek felismerése különböző nyelvi formájú meghatározásokban.

Mi a felosztás?

A felosztás az a fogalommal végezhető művelet, amellyel feltárjuk a fogalom terjedelmét (azaz a fogalomban visszatükröződő tárgyak és jelenségek összességét). A felosztás alkotóelemei: a *felosztandó fogalom*, a *felosztás alapja* és a *felosztás tagjai*.

Felosztandó (felosztott) fogalom az a fogalom, amelynek a terjedelmét meg akarjuk ismerni.

A felosztás alapja az a sajátos jegy, amely szerint megkülönböztetjük a fogalom terjedelmébe tartozó tárgyakat.

A felosztás tagjai pedig azok a tárgyak, jelenségek, amelyek a fogalom terjedelmét alkotják.

A felosztás során meghatározzuk a felosztandó (felosztott) fogalmat, megkeressük a felosztás alapját, s ennek alapján számba vesszük azokat a tárgyakat, jelenségeket, amelyek a felosztandó fogalom nemfogalmához képest fajfogalmat jelölnek. (A nemfogalom a fajfogalomhoz képest szélesebb terjedelmű fogalom.)

Például:

- a) a felosztandó (felosztott) fogalom: athéni polgár
a felosztás alapja: foglalkozás
a felosztás tagjai: pásztor, kézműves, kereskedő, földműves
- b) a felosztandó (felosztott) fogalom: ókori olimpiai játékok
a felosztás alapja: versenyszámok
a felosztás tagjai: kocsiverseny, diszkoszvetés, gerelyvetés, futás, birkózás, ökölvívás, fegyveres futás

(Példáinkat a *Múltunkról, jelenünkről* című olvasókönyvből vettük.)

Mi a meghatározás?

A meghatározás (definíció) az a fogalommal végezhető művelet, amellyel feltárjuk a fogalom tartalmát (azaz a tárgyak és jelenségek közös, lényeges jegyeinek a fogalomban visszatükröződő összességét). A *legközelebbi nemmel* (genus proximummal) és a *megkülönböztető jegyekkel* (differentia specificával) történő meghatározás a meghatározás leggyakoribb módja.

Például:

- a) A lovagi torna olyan harci játék, amelynek révén a lovagok felkészültek a háborúra.
meghatározandó (meghatározott) fogalom: lovagi torna
legközelebbi nemfogalom: harci játék
megkülönböztető jegy: felkészülés a háborúra

- b) A jobbágy olyan földművelő ember, aki a nemesi birtokon gazdálkodott és adót fizetett.
meghatározandó (meghatározott) fogalom: jobbágy

7. A gyerekek önállóan végzik a szövegelemzést a *Feladatgyűjtemény* és az *Olvasási munkafüzet* feladatai szerint:

A munkafüzet feladatsorai közül felsorolunk néhányat, amelyek alkalmasak a felosztás gyakoroltatására.

A honfoglalók élete 6. feladat

Végyári harcok 4. feladat

Réti margitvirág, kék búzavirág, pipacs 1. feladat

Amerikából jöttünk 2. feladat

A keresztény Európa 4. feladat 1. és 5. mondata

A meghatározások tanításához, gyakoroltatásához a *Feladatgyűjtemény* (9.) feladatsorozatjait mellett az *Olvasási munkafüzet* biztosít sok feladatot. Ezek közül – mintaként – felsorolunk néhányat:

Demokrácia Athénban 2. feladat

Lovagi torna, bajvívás 1. feladat

Család, gyermek, tanulás 1. feladat

Növényország „potyalesői” 3. feladat

A Föld és égi testvérei 3. feladat

Mielőtt azonban a tanító megoldatná a feladatokat, mutasson be minél több meghatározást a gyerekeknek. Gyakoroltassa a legközelebbi nemfogalom, a megkülönböztető jegy(ek) és a meghatározandó (meghatározott) fogalom terminusok megnevezését, felismerését az alábbiak szerint:

1. A gyerekek a tábláról vagy kivetített fóliáról meghatározásokat olvasnak el némán. A tanító közli velük, hogy ezek meghatározások. Megnevezteti a gyerekekkel is.

2. A tanító kiemeli a meghatározásokból a meghatározott (meghatározandó) fogalmat, megnevezi, majd megnevezteti.

3. A gyerekek keresik meg a meghatározott fogalmakat, majd megnevezik őket.

4. A tanító kiemeli a meghatározásból a legközelebbi nemfogalmat, megnevezi, majd megnevezteti.

5. A gyerekek keresik meg és nevezik meg a legközelebbi nemfogalmat.

6. A tanító kiemeli a meghatározásból a megkülönböztető jegyeket, megnevezi, megnevezteti őket.

7. A gyerekek keresik meg és nevezik meg a megkülönböztető jegyeket.

8. Kellő számú meghatározás elemzése után a gyerekek olyan szöveget olvasnak el némán, amely meghatározást tartalmaz.

9. A tanító kiemeli a szövegből a meghatározást, közli a legközelebbi nemfogalmat és a megkülönböztető jegeket. A gyerekek az elolvasott és hallott információk alapján megnevezik a meghatározott fogalmat. (Vagy a tanító közli a meghatározott fogalmat és a legközelebbi nemfogalmat, s a gyerekek sorolják fel a megkülönböztető jegyeket, illetve a tanító közli a meghatározott fogalmat és a megkülönböztető jegyeket, s a gyerekek nevezik meg a megkülönböztető nemfogalmat.)

10. A gyerekek önállóan keresnek meghatározásokat különböző műfajú és témájú szövegekben.

11. A gyerekek önállóan végzik a szövegelemzést.

A tanítás kiegészíthető:

1. nyelvtani ismeretek felidéztesével;

2. könyv- és könyvtárhasználati ismeretek alkalmaztatásával;

3. más tantárgyak (elsősorban környezetismeret és matematika) tanulása során szerzett ismeretek gyakoroltatásával.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?10 A gyorsan olvasó, jól tanuló gyerekekkel – néhány közvetlen irányítású szövegelemzés elvégzése után – az önálló szövegelemzést gyakoroltassa a tanító. Kívánatos, hogy ők valamennyi szakszót tudják. Kapjanak minél több olyan feladatot is, mely önálló felosztás-, illetve definíciókészítésre készíti őket.
- ?11 A közepes tempóban haladó tanulókat is arra kell készítenie a tanítónak, hogy mielőbb önállóan oldják meg feladataikat. Számukra az önálló feladatmegoldáshoz a kevésbé bonyolult feladatok közül válogasson a tanító.
- ?12 A lassú tempóban haladó tanulóknak folyamatosan szükségük van a közvetlen irányításra. Minden esetben értelmeznie kell a tanítónak velük a feladatok utasításait s a szövegben szereplő tárgyinformációkat. Szükséges az is, hogy együtt tervezzék meg a megoldást.

A tanulásirányítás normái

- 24 A tanító mintaadással, ne pedig hosszas szóbeli magyarázattal segítse a feladatok megoldási módjának tanulását.
- 25 Csak a jó tanulási képességű tanulóktól kívánja meg a pontos szakszóhasználatot, a felosztás- és meghatározáskészítést.
- 26 Mindenkor adjon lehetőséget a pedagógus a próbálkozásra.
- 27 Ellenőrizzen folyamatosan minden feladatmegoldást.

Mit jelent a különböző műfajú és témájú szövegek néma olvastatása és feldolgoztatása?

Ismeretterjesztő, didaktikus, publicisztikai szövegek és viccek olvastatását és feldolgoztatását (vö.: *Mit jelent a néma olvasás tanítása?*).

A szakszerű kommunikáció érdekében 3. osztályban a gyerekeknek használniuk kell néhány terminust, ismerniük kell néhány definíciót és felosztást. Ezek a következők:

T e r m i n u s o k:

bekezdés

cím

forrás

hír

interjú

ismeretterjesztő szöveg

képaláírás (ábraaláírás)

könyvismertetés

közlemény

publicisztikai szöveg

riport

szómagyarázat

a szöveg témája

tudósítás

vicc

Felosztások, felsorolások:

Ismeretterjesztő szöveg: ismeretterjesztő leírás, ismeretterjesztő elbeszélés
Publicisztikai szöveg: hír, interjú, könyvismertetés, közlemény, kritika, riport, tudósítás

D e f i n í c i ó k :

Hír: rövid, tömör szöveg, amely egy eseményről szól. Szerepel benne az esemény helye, ideje és a résztvevők.

Interjú: beszélgetés, amelyben az újságíró kérdéseire a beszélgetőpartnere válaszol.

Könyvismertetés: egy könyvet bemutató rövid szöveg. Megtalálható benne a könyvírójának neve, a könyv címe, a kiadás helye és ideje, a kiadó neve, a könyv terjedelme. A könyvismertetés általában három részből áll: egy ismertető, egy értékelő és egy ajánló része van.

Riport: hosszabb publicisztikai szöveg, amelyben az eseményekről az újságíró személyes élményei alapján számol be. A riportban az újságíró megszólaltatja az esemény résztvevőit is.

Vicc: rövid, mulatságos történet vagy párbeszéd.

Mi az ismeretterjesztő szöveg?

Az ismeretterjesztő szövegeket így értelmeztük 2. osztályos programunkban: „Az ismeretterjesztő szövegek tudományos információkat közvetítenek a szépirodalmi stílus képszerű elemeinek felhasználásával. Az ismeretterjesztő elbeszélésekben a témával kapcsolatos ismereteket a szerző egy történet szerkezetébe illeszti. Az ismeretterjesztő leírások szerkezetét a téma résztémáinak sorrendje adja.”

Hogyan tanítjuk az ismeretterjesztő szövegek feldolgozását?

Az ismeretterjesztő szövegeket a *Múltunkról, jelenünkéről* című olvasókönyv tartalmazza. A szövegekhez kapcsolódó feladatok az *Olvasási munkafüzetben* találhatóak. A szövegek feldolgoztatását a 2. osztályos *Tanítási programban* leírt algoritmus alapján végeztetjük.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?13 Elsősorban a gyors tempóban, fejlett olvasástechnikával olvasó gyerekeket készítse a tanító a jegyzetkészítésre és a jegyzet alapján történő szövegprodukálásra.
- ?14 A sok olvasástechnikai hibával olvasó, emiatt szövegértési problémával küszködő gyerekekkel részenként dolgoztassa fel a tanító a szövegeket: egyszerre csak egy-egy bekezdést olvastasson el, illetve az ezekhez a bekezdésekhez tartozó feladatokat oldassa meg.
- ?15 Azokkal a gyerekekkel, akik önállóan nem képesek az adatkeresésre, lényegkiemelésre, a szövegekhez készült feladatok megoldását gyakoroltassa a tanító.

A tanulásirányítás normái

A tanulásirányítás normái megegyeznek az 1. osztályban ismerttetettekkel (lásd: *Tanítási program 1. osztály*).

Mi a didaktikus szöveg?

A didaktikus szövegek a munkafüzetekben, tankönyvekben található, tanulásirányítási céllal készült rövid szövegek, amelyekben az utasítások és a tárgyinformációk jól elkülöníthetők.

Hogyan tanítjuk?

A didaktikus szövegek esetében – miután első osztályban megkezdődött, második osztályban pedig folytatódott e szöveg feldolgozásának tanítása – tulajdonképpen további gyakorlásról van csak szó. A didaktikus szövegek feldolgozásának tanításáról, gyakorlásáról első osztályos programunkban részletesen írtunk (lásd: *Tanítási program 1. osztály*). A tanulótípusokat és a tanulásirányítás normáit második osztályos programunkban ismertettük (lásd: *Tanítási program 2. osztály*).

Mi a vicc?

A vicc kitalált rövid történet vagy párbeszéd, amely váratlan fordulattal, csattanóval végződik. A vicc egyik fajtája a szóvicc. A szóviccek komikumát az azonos vagy hasonló hangzású, de más jelentésű szavak, kifejezések játékos összekapcsolása vagy kiforgatása adja.

Hogyan tanítjuk?

Néhány viccet a *Múltunk és jelenünk* című olvasókönyv tartalmaz, de harmadik osztályban már szívesen olvassák a gyerekek a gyermekújságok és folyóiratok humoros oldalait. Mivel a vicc beszélt műfaj, ezért olvasásukat mindig kövesse a vicc elmondása. Ilyenkor adjon lehetőséget arra is a tanító, hogy a gyerekek ne csak az olvasott viccet mesélhessék el, hanem más, általuk ismert, hasonló témájúakat is. A viccek olvastatása, elemzése megegyezik az első osztályos programban bemutatottakkal (lásd: *Tanítási program 1. osztály*). A szóviccek elemzéséhez a gyerekek alaktani ismereteit is felhasználhatja a tanító. Erről sem írunk részletesen. A pedagógusok 2. és 3. osztályos programunkban *Az anyanyelvi ismeretek tanítása* című fejezetéből kaphatnak segítséget.

A tanulásirányítás normái

A tanulásirányítás normái megegyeznek az első osztályos programban bemutatott normákkal (lásd: *Tanítási program 1. osztály*). Fontossága miatt egyetlen normát itt is megismétlünk:

28 A viccek olvasását mindig kövesse a viccek elmondása!

Melyek a publicisztikai szövegek?

Második osztályban a következő publicisztikai szövegműfajokat ismerték meg a gyerekek:

- hír,
- riport,
- interjú,
- recenzió.

Harmadik osztályban e szövegműfajok mellett közleményt, tudósítást, kritikát olvashatnak.

Röviden ismertetjük mindegyik szövegműfajt.

Mi a hír?

A hír rövid terjedelmű, tárgyilagos publicisztikai szöveg, amely egy közérdeklődésre számot tartó esemény legfontosabb adatait tartalmazza. Megnevezi az eseményt és annak résztvevőit, leírja helyszínét és időpontját.

Mi a közlemény?

Hivatalos személy vagy testület által közvetített, közérdekű tudnivalókat tartalmazó beszámoló, nyilatkozat.

Mi a tudósítás?

Hosszabb terjedelmű publicisztikai szöveg, amely valamilyen eseményről, dologról, jelenségről a személyes tapasztalat alapján számol be.

Mi a riport?

A riport olyan publicisztikai szöveg, amely valamilyen eseményről személyes élmények alapján, az eseményben részt vevők, szervezők, szereplők megszólaltatásával számol be. A riport az élőbeszéd erejével hat, annak megfelelően jeleníti meg a helyszínt és az eseményeket.

Mi az interjú?

Az interjú a riport egyik fajtája: nyilvánosságnak szánt beszélgetés vagy nyilatkozat. Az interjút készítő kérdéseket tesz fel beszélgetőpartnerének, és ezt a beszélgetést szó szerint közli.

Mi a recenzió?

A kritika egyik fajtája. Rövid, tömör ismertetés valamely könyvről. Egy recenzió ismertető, értékelő és ajánló részekből áll.

Mi a kritika?

Időszerű kulturális események, új szellemi alkotások nyilvános bírálata. A kritikának több fajtája van. (Például: a glossza, a recenzió, a kritikai esszé.) Megkülönböztethető szövegrészei az ismertető, az ajánló és az értékelő szövegrészek. Míg a recenzióknál inkább az ismertető és az ajánló, addig a kritikánál az értékelő-bíráló szövegrészek a jelentősebbek.

Mit jelent a publicisztikai szövegek feldolgozása?

A publicisztikai szövegek olvastatásával, feldolgoztatásával az a célunk, hogy

- a gyerekek ismerjék meg az egyes szövegműfajok jellemzőit;
- a tanulók legyenek képesek felismerni és megnevezni az egyes publicisztikai szövegműfajokat;
- könnyítsük meg a fogalmazástanítást;
- a gyerekek váljanak rendszeres újságolvasókká, legyen szükségletük az, hogy naprakész információkkal rendelkezzenek.

Hogyan tanítjuk a publicisztikai szövegek elemzését?

Néhány publicisztikai szöveget a *Múltunkról, jelenünkről* című olvasókönyv tartalmaz. A hozzájuk kapcsolódó feladatok az *Olvasási munkafüzetben* találhatóak.

A publicisztikai szövegek feldolgozásának lépései megegyeznek az ismeretterjesztő szövegek feldolgozására vonatkozó algoritmussal. A szövegek elemzéséhez az *Olvasási munkafüzetben* található feladatok adnak segítséget. Ezek a feladatok lehetővé teszik, hogy a gyerekek ismerjék fel és tanulják meg a különböző publicisztikai szövegműfajok jellemzőit. Felsoroljuk azokat a jellemző jegyeket, amelyek az egyes szövegműfajok felismerését segítik, illetve néhány olyan feladatot, amelyekkel e jellemzők felismerése és megnevezése gyakoroltatható.

Hírek: az eseménynek, az esemény helyének, idejének és az esemény résztvevőinek felismerése és megnevezése.

(*Világnap az állatoknak* 1. feladat; *Bronzkori házavató* 1. feladat)

Tudósítások: ugyanazok az ismeretek, mint a hírek esetében, emellett a tudósító személyes jelenlétének megfigyelése.

(*Gálék tengerre szállnak* 1., 2. feladat)

Riportok: a megkérdezettek felsorolása, személyes véleményük megnevezése, a helyszínek felsorolása.

(*Nagyot nőtt a dunakeszi motoros* 1–2. feladat; *Táncolva tanulnak történelmet* 1–2. feladat)

Interjúk: az interjúalany megnevezése, visszaemlékezéseinek megfogalmazása.

(*Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Ház!* 1–2. feladat; *Keserű Ilona* 1. feladat; *Halhatatlan hólabda* 1–2. feladat)

Recenziók: a kiadási adatok, az ismertető és az ajánló részek megnevezése.

(„*Emlékezzünk régiokról...*” 1., 2., feladat; *Ezer ágán ezer fészek* & 1. feladat; *Állatközelben* & 1. feladat; *Ég és Föld* & 1. feladat)

A publicisztikai szövegek olvastatásához, a szövegműfajok jellemzőinek megkereséséhez nem elegendők a tankönyvi szövegek. Feltétlenül szükséges, hogy napilapokból, folyóiratokból is olvassanak szövegeket a gyerekek. Ez azért fontos, mert néhány műfajhoz (közlemények, kritikák) nincsenek szövegek az olvasókönyvben. Jó, ha az újságokból válogatott szövegekhez a tanító is készít az *Olvasási munkafüzetben* található feladatokhoz hasonlóakat. (A közleményekből válogatott szövegekhez olyan feladatokat tervezzen a tanító, amelyekben a gyerekeknek a kiadó intézmény vagy szervezet nevét kell megállapítaniuk. A kritikák esetében az ismertető kulturális esemény vagy szellemi alkotás megállapításához, az ismertető, az értékelő és az ajánló részek megkereséséhez kapjanak feladatokat a tanulók.) Kritikák, könyvismertetések és interjúk a gyerek irodalomkönyvében is találhatóak. Ezek olvastatásához a 3. osztályos tanítási program *Irodalom* című részéből kapnak segítséget a pedagógusok.

A 3. osztályos tananyagrendszerben új tevékenység a különböző szövegműfajok (hír és közlemény, hír és tudósítás, recenzió és kritika) összehasonlítása. Hogyan valósíthatjuk ezt meg? Mi most a hír és a tudósítás összehasonlításával adunk erre mintát.

Miután a gyerekek több hírt és tudósítást olvastak – megfigyelték a hír és a tudósítás ismertetőjegyeit, képesek arra, hogy ezeket a szövegek alapján megállapítsák –, a tanító válasszon ki két újságcikket: egy hírt és egy tudósítást. Kérje meg a gyerekeket, hogy olvassák el ezeket, majd állapítsák meg, melyik lehet a hír és melyik a tudósítás. Gyűjtsék össze azokat az ismertetőjegyeket, amelyek segítettek a szöveg műfajának megállapításában. A tanító először az azonosságokat figyeltesse meg: mindegyik szöveg egy eseményről tájékoztat, megtalálható bennük az esemény helyszíne, ideje, szereplői. Ezután a terjedelmet nézzék meg: a hír tömör, rövid, a tudósítás hosszabb szöveg. Végül figyeltesse meg a tanító azt, hogy melyik szöveg megírásánál lehetett szükség arra, hogy személyesen is jelen legyen az újságíró. Keressenek a gyerekek a tudósításban olyan szövegrészleteket, amelyek a tudósító személyes jelenlétére utalnak.

A tanulásirányítás normái

29 A tanító rendszeresen olvastasson a gyerekekkel gyermekfolyóiratokat! Alkalmanként olvassanak a tanulók hetilapokat és napilapokat!

30 Az iskola biztosítsa, hogy a gyerekek rendelkezésére álljanak különböző napi- és hetilapok, folyóiratok.

31 A gyerekek ismerjék fel az ismeretterjesztő és a publicisztikai szövegeket! Tudják megkülönböztetni és megnevezni az ismeretterjesztő leírást és elbeszélést, illetve a hírt, a tudósítást, a riportot, az interjút és a könyvismertetést!

Mit jelent a történelmi ismeretterjesztő szövegek olvastatása?

A szövegfeldolgozás gyakoroltatását és a történelmi idő- és térszemlélet alakítását.

Mit jelent a szövegfeldolgozás gyakoroltatása?

Annak megtanítását, hogy miként lehet a már megismert szövegfeldolgozási feladatok kombinációit alkalmazni terjedelmes, több típusú szövegegységből álló történelmi szövegek megértése, illetve lényeges információk feldolgozása érdekében.

Mit jelent a történelmi idő- és térszemlélet alakítása?

A történelmi időszemlélet a történelmi idő folyamatában való tájékozódás képességét jelenti; ez nyelvileg a történelmi eseményekről, folyamatokról az „előbb”, „később”, „egy időben” relációk megfogalmazásának képességeként jelenik meg. A tanított idő némileg az őskor, illetve az ókor és a középkor. Mivel a történelmi események térben játszódnak le, az időszemlélethez kapcsolódik a múltbeli és a mai terepek (például Bizánc ma Isztambul) megfeleltetésének a képessége is. A tanított tér Európa, Kis-Ázsia, Észak-Afrika, Amerika, Ázsia. A magyar nép szempontjából kitüntetett szerepű tér a Kárpát-medence. A történelmi idő- és térszemlélet kialakításához kapcsolódik az is, hogy a tanulók az európai és a magyar történelmi események, folyamatok helyét és időpontját összehasonlítják, hogy ennek alapján relációs ítéleteket fogalmazhassanak meg.

E tevékenység tanítása előkészíti a történetiség kiépítését. A világnak a történeti és logikai egységben való látását a harmadik osztályban nem lehet kialakítani, mivel a gyerekek nem rendelkeznek az ahhoz szükséges mennyiségű és mélységű ismerettel. E világképelem kiépítését mégis el kell kezdenünk, mivel a tömegkommunikációs eszközök révén szerzett számtalan ismeretet a gyerekeknek rendezniük kell. Ezt a folyamatot segíti a szisztematikusan összeállított történelmi ismeretterjesztő szövegek feldolgozása. Néhány példa megismerése alapján a tanító segítségével a 3. osztályos tanulók is megérthetik a következőket:

- a) a történelem során felmerülő problémák nem egyének problémái, hanem népek, kultúrák jövőjét befolyásoló döntési helyzetek;
- b) a történelmi problémák adott megoldása befolyásolja a jelent, azaz a múlt tovább él a mában.

Hogyan tanítjuk a történelmi tárgyú szövegek feldolgozását?

A tanításhoz a *Múltunkról, jelenünkről* című olvasókönyv történelmi tárgyú szövegeit és az *Olvasási munkafüzet* ezekre vonatkozó feladatsorait használhatja a tanító. Az olvasókönyv egy fejezetének feldolgozása két-három anyanyelvi óra 20–20 perces szakaszát veheti igénybe.

A szövegfeldolgozás lépései a 33. oldalon megadott algoritmushoz képest az alábbiak szerint módosulnak:

1. A tanulók elolvassák a szöveg tanító által kijelölt részeit (szakaszait).
2. Olyan lényegkiemelési feladatokat oldanak meg, melyek segítik, hogy a szövegben értelmezett, magyarázott szavak jelentését megértsék.
3. Kigyűjtik a további ismeretlen jelentésű szavakat, és elolvassák azokat (azok jelentését) a *Magyar értelmező kéziszótár*ból.
4. A tanulók ismét elolvassák a szöveget.
5. Megoldják az adatkeresési feladatokat, ennek során kiemelik a szövegből a tulajdonneveket, évszámokat.
6. Kijegyzetelik a szövegben szereplő történelmi eseményeket és a folyamatok nevét.
7. Az évszámokat megkeresik az időszalagon.
8. Áttekintik a szöveghez kapcsolódó képeket.
9. Az egyes képekről leíró szöveget készítene.
10. A tanító kiscsoportos beszélgetést kezdeményez. E beszélgetések előtt a tanulók önállóan felkészülhetnek úgy, hogy újraolvassák a szöveget és jegyzeteiket, áttekintik a képeket. (A beszélgetés témáinak felsorolása az egyes európai és magyar történelmi fejezetek feldolgozásának leírásánál található.)

A fenti lépéssor az alábbiak szerint változtatható annak érdekében, hogy a tanulók minél több tevékenységet gyakoroljanak, illetve azért, hogy a szövegfeldolgozás lépéssora ne váljon merevvé.

- a) A szövegfeldolgozás kezdődhet azzal, hogy a tanító térképek és időszalag alapján röviden elmondja a szöveg témáját, jelzi az abban szereplő történelmi időt és teret.
- b) A szövegfeldolgozás kezdődhet azzal, hogy a tanulók a képek áttekintése, a képaláírások elolvasása után, azok alapján megállapítják a szöveg témáját.
- c) A fenti lépéssor 2–6. lépése helyettesíthető önálló jegyzetelési feladattal.
- d) A tanulók otthon vagy a napközi otthonban további képeket kereshetnek a fejezethez.

e) Lehetséges egy fejezet olyan szakaszolású feldolgozása is, miszerint a tanulók először csak a történelmi eseményeket, folyamatokat leíró szövegeket, ezután pedig a korabeli forrásrészleteket olvassák el.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?16 A gyorsan haladó tanulók elsősorban önálló jegyzetelési feladatokat oldjanak meg. Kiegészítő feladatként adható számukra hasonló témájú könyvek, folyóiratcikkek olvasása és feldolgozása.
- ?17 A lassan olvasó tanulók egyszerre egy szöveg 1–2. szakaszát olvassák el. Kapcsolódjanak be a kiscsoportos beszélgetésbe. A szöveg áttekintésével, képek elemzésével kapcsolatos feladatokat ezek a tanulók is megoldhatják.
- ?18 Vannak olyan tanulók, akik a kiscsoportos beszélgetések során nemcsak az olvasókönyvből, televízióból, könyvekből szerzett ismereteiket mondják el, hanem mindezt fantáziájuk segítségével kiegészítik. A tanító ilyenkor fogadja el a választ, de tudassa a tanulóval, hogy az csak feltételezés. A tanuló választát pontosítsa, illetve mondja el, hogy melyik könyvből tudhatnak meg többet a tanulók a témáról
- ?19 Az adatokat nehezen felidézõ, akadozva beszélõ tanulók 2-3 mondatos szövegét is hallgassa végig a tanító, majd mondja el õ helyesen – például a következõképpen bevezetve: „Igen, tehát azt mondtad, hogy...”

A tanulásirányítás normái

- 32 A lassan haladók csak egy típusú szöveget (például csak forrásokat vagy csak leíró szöveget) olvassanak.
- 33 Ha a tanulók kérdeznek, és a tanító nem tud bizonyítottan igaz választ adni, közölje a tanulókkal, hogy csak a saját föltevését mondja el.
- 34 A beszélgetést úgy kell irányítani, hogy azok folyamatos ismétlést is lehetővé tegyék.

Hogyan alakítjuk a történelmi idő- és térszemléletet?

A tevékenység két szakaszban írható le:

- a) relációs ítéletek alkotásának tanulása;
- b) relációs ítéletek gyors alkotása a tanult adatok gyors felidézése alapján.

A tanítás szakaszai:

- a) A történelmi időről alkotott relációs ítéletek tanításának lépései:
 1. A tanulók kijegyzetelik egy szöveg történelmi folyamatainak, eseményeinek nevét, évszámát. A tanító időszalagot rajzol fel a táblára.
 2. A tanító bemutatja az időszalag olvasásának módját, hivatkozva a számegyenes használatának módjára.
 3. A tanulók megkeresik az időszalagon a kijegyzetelt évszámokat.
 4. Relációs ítéleteket alkotnak a tanult adatokkal páronként. (Például: 476-ban a Nyugatrómai Birodalom felbomlott. Istvánt 1000-ben koronázták meg.)
 5. Megállapítják a két-két időpont közötti különbséget önálló munkában. (Például: 524 évvel a Nyugatrómai Birodalom bukása után koronázták meg István királyt.)
 6. Egy kiemelt történelmi esemény összes tanult megelőző és összes tanult következő eseményét megkeresik.

A történelmi és a mai térről alkotott relációs ítéletek tanításának lépései:

1. A tanulók kijegyzetelik egy szöveg földrajzi neveit s a szövegben közölt mai megfelelőjüket.

2. A tanító segítségével történelmi, illetve a mai politikai és földrajzi térképen megkeresik a kijegyzetelt földrajzi neveket.

Az európai és a magyar történelmi események, folyamatok összehasonlításának a leírása a *Hogyan tanítjuk a magyar történelmi tárgyú szövegek feldolgozását?* című fejezetben található.

b) A tanítás második szakaszában tréningyszerű gyakorlás folyik. A gyakorlás történhet önálló feladatmegoldással és frontális osztálymunkában is az órán bármikor. A gyakorlás során a gyerekek használhatják az időszalagot. A tanult adatok memorizálását önálló feladatként lehet adni.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

?20 Az adatokat gyorsan tanuló gyerekekkel a tréninget nem szükséges folytatni. Elég, ha a tanító a beszélgetések során ellenőrzi tudásukat.

?21 A relációs ítéleteket lassan tanuló gyerekek számára elsősorban önálló, írásos feladatokat célszerű adni.

A tanulásirányítás normái

35 A tanult adatok felsorolása feleltetés formájában is történhet, de ne legyen elidegenítő, számonkérés jellegű.

36 A relációs ítéletek alkotásának képességét, minden tanult adat felidézését folyamatosan ellenőrizni kell.

37 A tréninggyakorlatok az olvasás gyakorlására szánt órában legfeljebb 2-3 percig tartanak.

Mit jelent a Föld múltjáról szóló ismeretek tanítása?

Néhány tény, adat, föltevés megismertetését a Földet felépítő elemekről, a Föld keletkezéséről, koráról, a földi élet kialakulásáról. Egy – a Föld korát egyetlen esztendőre lezsugorítottan bemutató – táblázattal próbáljuk meg szemléletessé tenni a hatalmas terjedelmű időtávokat.

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

egysejtűek	<i>földfelszín</i>	ősrobbanás
élet	mitikus magyarázatok	
élőlény	óceán, szárazföld	tudományos magyarázatok
Föld	ősanyag	<i>világegyetem</i>

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, felosztásokat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

A Föld kora feltehetően 4,5 milliárd év.

A Föld kora (az élet megjelenése szempontjából):
élet nélküli korszakra és

életeli korszakra osztható.
Az első élőlények egysejtűek voltak.
Az élet az óceánokban alakult ki.

Hogyan tanítjuk a Föld múltját leíró szövegek feldolgozását?

E tevékenység nem bontható szakaszokra. Az alábbiak ahhoz adnak segítséget, hogy az olvasókönyv egyes szövegrészeit milyen sorrendben célszerű olvasatni.

A szövegek a *Múltunkról, jelenünkről* című olvasókönyvben található. Célszerű őket a könyvben megjelenő sorrendben elolvasatni és az *Olvasási munkafüzet* feladatai segítségével feldolgoztatni a gyerekekkel. A szövegrészek feldolgozása után a kiscsoportos beszélgetések témái lehetnek:

- a) mitikus magyarázatok a világegyetem és a Föld keletkezéséről;
- a) a világegyetem keletkezésének tudományos magyarázata;
- b) a Föld története: az élet nélküli Föld bemutatása, és a földi élet megjelenésének bemutatása az olvasott információk alapján.

Mit jelent az emberi faj eredetéről szóló ismeretek tanítása?

Néhány tény, adat, föltevés megismertetését az ember legkorábbi őséről, az ősmaradványok lelőhelyéről, az emberősök feltételezhető tevékenységéről, fejlődésük bizonyítékairól.

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

alkalmazkodás	évszázad	Krisztus után
emberiség	évezred	középkor
az emberiség történelme	faj	szerszámkészítés
embercsoportok	gyűjtögetés	mai ember
emberős	időszámítás	ókor
eszköz	jelenkor	újkor
évtized	Krisztus előtt	vadászat

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, definíciókat, felsorolásokat idézzék fel a gyerekek, s ezek alapján mondjanak szöveget.

Az ember az élőlények egyik faja.

Az emberősök meggörnyedve jártak, eszközöket, fegyvereket készítettek kőből, fából, csapatokban gyűjtögettek, vadásztak, halásztak.

A szerszámkészítés és a közös munka során az ember gondolkodni és beszélni kezdett.

Az emberős testfelépítése megváltozott, gerince kiegyenesedett, keze ügyesedett, agykoponyája megnövekedett, egyre jobban alkalmazkodott környezetéhez.

A homo sapiens (értelmes ember) kb. 40 ezer évvel ezelőtt alakult ki.

A földön élő valamennyi ember a Homo sapiens fajhoz tartozik.

A mi időszámításunk kezdete az az év, amelyben Jézus Krisztus megszületett.

Az emberiség történelme öt korszakra: az őstörténetre, az ókorra, a középkorra, az újkorra és a jelenkorra osztható.

Hogyan tanítjuk az emberi faj eredetét leíró szövegek feldolgozását?

A szövegek a *Múltunkról, jelenünkről* című olvasókönyvben található. Az egyes szövegrészeket a könyvben megjelenő sorrendben kívánatos elolvasatni a gyerekekkel. A szövegek feldolgozását az *Olvasási munkafüzet* feladatsorai alapján végeztesse a tanító. A szövegrészek feldolgozása után a kiscsoportos beszélgetések témái lehetnek:

- b) az emberre vonatkozó mitikus magyarázatok bemutatása;
- c) az emberős fejlődésének (testfelépítés, szerszámhasználat, a tűz megismerése, gyűjtögetés, vadászat) bemutatása az olvasott információk felhasználásával;
- d) a mai ember, a különböző embercsoportok bemutatása a tanult ismeretek felhasználásával.

Mi jelent az európai életmód- és művelődéstörténeti ismeretek tanítása a 3. osztályban?

Néhány tény megismertetését a klasszikus görög világról, a római császárság, a feudalizmus kialakulásának, virágzásának, hanyatlásának korából. Nem tanítjuk a tények okait, magyarázatát. A szövegek információi nem elégségesek ahhoz, hogy egy terület (például a családi nevelés) fejlődését magyarázzák, csupán a változás bemutatására alkalmasak.

Hogyan tanítjuk az európai életmód- és művelődéstörténeti tényeket leíró szövegek feldolgozását?

E tevékenység nem bontható szakaszokra. Az alábbiak ahhoz adnak javaslatot, hogy az olvasókönyv egyes fejezeteit milyen sorrendben célszerű elolvasatni.

A szövegek, a *Múltunkról, jelenünkről* című olvasókönyvben található. E fejezeteket a könyv tartalomjegyzékének sorrendjében célszerű elolvasatni. Egy-egy fejezetet a bevezető után címek tagolnak, amelyek utalnak arra, hogy a szöveg melyik korszakról szól. Egy fejezet feldolgozásakor a cím nélküli bevezető részt a gyerekek is elolvashatják, a tanító is elmondhatja. Lehetséges az is, hogy a fejezet feldolgozása után a tanulók önállóan értelmezik a bevezető szöveget.

Több fejezet feldolgozása után a kiscsoportos beszélgetés témái lehetnek a következők:

- e) egy korszak (például a klasszikus görög kor) bemutatása leíró szövegekkel, valamennyi tanult ismeret felhasználásával;
- f) a megismert korok egy-egy társadalmi osztály (például a nemesség) életmódjának bemutatása leíró szöveggel.

Hogyan dolgoztatjuk fel a *Birodalmak, városok, falvak lakói* című fejezetet?

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

arisztokrata	kereskedő	polgár
Athén	kézműves	polisz
Attila	király	rabszolga

<i>Augustus</i>	középkor	Remus
császár	latin	Róma
demokrácia	légió	Római Birodalom
démosz	lovag	Romulus
főúr	mester	szabad férfi
<i>Frank Birodalom</i>	Nagy Károly	szavazás
hunok	nemes	<i>száműzetés</i>
időszámítás	népgyűlés	törvény
jobbágy	népvándorlás	választás
<i>Julius Caesar</i>	<i>Nyugatrómai Birodalom</i>	városállam
katona	ókor	
<i>Keletrómai Birodalom</i>	pásztor	

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, definíciókat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

A városállam ókori görög város, amelynek saját királya, vezetője, törvénye, hadserege és pénze volt.

Az egyik leghíresebb görög városállam Athén volt

Athéni polgárnak nevezzük a 20 évnél idősebb szabad ókori görög férfit.

A rabszolga háborúban elfogott ellenség vagy elrabolt asszony, aki gazdája tulajdonává lett; ő végezte a legnehezebb munkát, s gyermekei is rabszolgák maradtak.

Az ókori görögöknél a földművelés volt az alapvető gazdasági tevékenység.

Rómát a latin nép építette fel.

Róma legelső császárat Augustusnak nevezték.

A leghíresebb római hadvezér Julius Caesar volt.

A Római Birodalom i. sz. 395-ben két részre szakadt.

476-ot tekintjük az ókor végének.

A Hun Birodalom királya Attila volt.

Az egyik legkorábbi középkori ország a Frank Birodalom volt.

A nemesek a királytól földbirtokot kaptak, a földért cserébe szolgálták az uralkodót.

A jobbágy olyan embert jelentett az 1200-as évektől, aki a nemesi birtokon gazdálkodott és adót fizetett.

A középkori városlakókat is polgároknak nevezték.

Feladatok a történelmi idő- és térszemlélet alakításához

g) Mi volt előbb: demokrácia Athénban vagy Róma történetének kezdete?

h) A Római Birodalom melyik mai országok területére terjed ki?

i) Az első római császár uralkodása után hány évvel szakadt két részre a Római Birodalom?

Hogyan dolgoztatjuk fel a *Vallások, istenek, templomok* című fejezetet?

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

ambrózia	Károli Gáspár	reformáció
<i>Aphrodité</i>	keresztény	<i>reneszánsz</i>
Apollón	kolostor	római katolikus
áldozat	Krisztus	szereztes

Arész	latin	templom
Biblia	Luther Márton	teremtés
egyház	Mars	tudomány
Fortuna	Mercuriusz	vallás
Hephaisztosz	Minerva	Vatikán
Hermész	nektár	Vénusz
Héra	Neptunusz	Vulcanusz
hit	Olümpos	Zeusz
időszámítás	<i>Pallasz Athéné</i>	zsidó
ima	pap	
imádkozás	pápa	
isten	pogány	
Jehova	<i>Poszeidón</i>	
Júnó	püspök	
Jupiter	reform	

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, definíciókat, felsorolásokat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

Az ókori görögök és a rómaiak sokistenhitűek voltak, a zsidók és a keresztények egyistenhitűek.

A vallásos emberek isteneikhez imádkoznak, hogy azok segítsék őket.

Az egyes vallásoknak papjai vannak, akik áldozatot mutatnak be a templomban az istennek.

Az ókori görögök és rómaiak az isteneket az emberhez hasonlóknak képelték.

Görög istenek például: Zeusz, Héra, Pallasz Athéné, Aphrodité, Apollón, Hermész, Poszeidón.

A görög templom az isten szobrának háza volt.

Római istenek például: Jupiter, Júnó, Mars, Fortuna, Vénusz, Neptunusz.

A keresztre feszített Krisztus követőit keresztényeknek nevezték.

A keresztény vallás jelképe a kereszt.

Az időszámítás kezdete az az időpont, amelyhez a középkor óta viszonyítják az emberek a múltó időt.

A római katolikus vallás legfőbb papja a pápa, székhelye a Vatikán.

A középkorban latin nyelven írták a könyveket csaknem valamennyi európai országban.

A középkorban leginkább a papok tanították olvasni, írni a gyerekeket.

A vallást megújító mozgalmat reformációnak nevezzük.

A középkorban újjáéledt az ókori görög és római műveltség Európában, ezt idegen szóval reneszánsznak nevezzük.

Hogyan dolgoztatjuk fel a *Kereskedelem, utazások* című fejezetet?

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

Amerika	kereskedelem	római út
<i>amfora</i>	kereskedő	spanyol
áru	Kína	szárazföldi közlekedés
áruszállítás	kocsi	szekér
bennszülött	<i>Kolumbusz Kristóf</i>	taliga
evezős hajó	korongkerék	tengely

felfedezés	közlekedés	vitorlás hajó
földrész	közlekedési eszköz	vízi közlekedés
hajó	küllős kerék	
hordszék	<i>Magellán</i>	
iránytű	<i>Marco Polo</i>	
kerék	olasz	

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, definíciókat, felosztásokat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

Az ókori görög és római kereskedők leggyakrabban hajón, amforákban szállították áruikat. Az amfora olyan edény, amely különféle áru, elsősorban bor, olaj, gabona szállítására, tárolására szolgált az ókorban.

Az ókorban a gazdag emberek hordszéken is utaztak.

A hordszék olyan szék, amelyre két rudat erősítettek, s azokat fölemelve rabszolgák szállították a benne ülő embert.

A Római Birodalom területén nagy kőlapokból összeállított utak épültek.

Magyarország területén is maradtak fenn római utak.

Marco Polo, olasz kereskedő 1271-ben eljutott Kínába.

A kínaiak már a XIII. században ismerték a papírgyártást és az iránytűt.

A középkorban az európai emberek az evezős hajónál gyorsabb vitorlás hajókat építettek.

A középkorban az európaiak új földrészeket fedeztek fel.

Az olasz Kolumbusz Kristóf 1492-ben először jutott el Amerikába az európai emberek közül.

Bennszülötteknek nevezzük azokat az embereket, akik a felfedezett földrészekeken élnek.

A spanyol Magellán a Föld körbehajózása révén bebizonyította, hogy a Föld gömb alakú.

Az új földrészekre érkező katonák és kereskedők elrabolták a bennszülöttek kincseit, minek következtében az európai emberek közül sokan meggazdagodtak.

Az ókori közlekedés (a terep alapján): szárazföldi közlekedés és vízi közlekedés volt.

A kerék (szerkezete alapján): korongkerék és küllős kerék lehet.

A hajó (a mozgását elősegítő eszközt tekintve): evezős hajó és vitorlás hajó volt.

Feladatok a történelmi idő- és térszemlélet alakításához

j) Körülbelül hány év óta használja az ember a küllős kereket?

k) Hány évvel ezelőtt járt Marco Polo Kínában?

l) Hány év telt el Marco Polo kínai utazása és Kolumbusz Kristóf első amerikai partraszállása között?

Hogyan dolgoztatjuk fel a *Sport, játékok* című fejezetet?

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

állatviadal	<i>gladiátor</i>	sportverseny
bajnok	<i>gladiátorjáték</i>	szekerce
bajvívás	gümnaszión	testedzés

birkózás	harci játék	vadspark
cirkusz	hajtó	vadállat
cirkuszi játékok	küzdőtér	vadászat
<i>Colosseum</i>	lándzsa	<i>vallási szertartás</i>
diszkosz	lovag	versenyszám
diszkoszvetés	lovagi torna	versenyző
fegyveres futás	nyíl	gümnaszió
futás	<i>olimpiai játékok</i>	
futószám	ökölvívás	
gerely	ökölvívó	
gerelyvetés	porond	

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, definíciókat, felsorolásokat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

Az olimpiai játékok ünnepség, vallási szertartás és sportverseny volt.

Az olimpiai játékokon csak a szabad férfiak vehettek részt az ókori Görögországban.

A versenyzők a gümnaszionokban készültek fel az olimpiai játékokra az ókori Görögországban.

A következő versenyszámok változatlanul szerepeltek az ókori olimpiai játékokon: diszkoszvetés, gerelyvetés, futás, birkózás, ökölvívás, fegyveres futás.

A cirkuszi játék az ókori rómaiak kedvelt szórakozása volt. Az egyik legnagyobb római cirkusz a Colosseum volt.

A római cirkuszban állatviadalokat, ember–állat küzdelmét, emberek egymás elleni küzdelmét mutatták be.

A gladiátor legtöbbször rabszolga volt, aki kényszerből harcolt a cirkusz porondján.

A lovagi torna olyan harci játék volt a középkorban, melynek célja a lovagok háborúra történő felkészítése volt. A bajvívás során egy-egy ember küzdött meg egymással.

A középkor kedvelt szórakozása a vadászat volt.

Vadászatot azok a földesurak és papok rendeztek, akiknek birtokán nagy erdő volt.

A jobbágyok és szolgák hajtókként vehettek részt a vadászon.

Feladat a történelmi idő- és térszemlélet alakításához

Hány éve rendezték az első olimpiai játékokat?

Hogyan dolgoztatjuk fel a *Lakóházak, lakóépületek* című fejezetet?

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

amphiteatrum (cirkusz)	lakóház	therma (fürdő)
bástya	<i>lakótorony</i>	torony
belső udvar	lakrész	tűzhely
bolt	<i>lovagvár</i>	udvarház
cégér	műhely	vár
erődített udvarház	oszlopcsarnok	városháza
fórum	palota	
kastély	római vízvezeték	

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, definíciókat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

- A vagyonos görög családok olyan házakban éltek, melyeknek belső udvaruk is volt.
- A legszegényebb görögök sziklába vájt kamrákban vagy faházakban éltek.
- A görög lakóházban külön szobájuk volt a férfiaknak és az asszonyoknak.
- Az ókori rómaiak a görögökhöz hasonló épületekben éltek.
- A római lakásoknak nem volt konyhája, kéménye.
- A középkorban a nemesek várakban laktak.
- A középkor végén a nemesek kényelmesen berendezett palotákat, kastélyokat építettek.
- A városi lakóházak egyben a bennük lakó mesterek műhelyei is voltak a középkorban.

Feladatok a történelmi idő- és térszemlélet alakításához

- m) Egy közeli vár meglátogatása során adatok gyűjtése a vár részeiről és azok építési idejéről.
- n) Az egyes épületrészek közötti korkülönbség megállapítása.
- o) Az egyes épületrészek építészeti stílusára vonatkozó információk gyűjtése.

Hogyan dolgoztatjuk fel a *Család, gyerekek, tanulás* című fejezetet?

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

apród	kontár	nyomtatott könyv
céh	költő	remek
görög betű	<i>könyvnyomtatás</i>	segéd
<i>Gutenberg</i>	latin betű	<i>Seneca</i>
gyerekkísérő, pedagógosz	legény	stílus
inas	lovagi jelvény	tanítvány
<i>iniciálé</i>	lovaggá ütés	tankönyv
iskola	mester	tudós
<i>kódex</i>	<i>miniatúra</i>	

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, definíciókat, felsorolásokat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

- A görög és a római gyerekek elsősorban olyan játékokat játszottak, melyek révén apjuk mesterségét tanulták meg.
- A gazdag görög és római gyerekeket iskolában is tanították.
- A szabad görög férfi 20 éves korában lett állampolgár, a népgyűlés tagja.
- A rómaiak betűit – a latin betűket – használja ma is a legtöbb európai nyelv.
- A tanultabb római fiatalemberek idősebb tudósok, költők mellett éltek, az ő tanítványaik voltak.
- Apródoknak nevezzük azokat a fiatal nemeseket, akik 10 éves koruktól egy idősebb nemes mellett éltek, s tőle tanulták meg mindazt, amit egy lovagnak tudnia kellett.
- A lovaggá ütés azt az eseményt jelenti, amely során a király vagy a főúr karddal megérintette a fiatal nemes vállát, aki ezt követően kardot, címet és pajzsot kapott.
- A mesterré válás szakaszai: 1. inas, 2. legény, 3. vándorlegény, 4. remekművet – remeket – készítő legény, 5. mester.
- A kontár olyan ember, akinek a remekét a mesterek nem fogadták el.

A könyv (készítési módját tekintve): kézirásos könyv (kódex) és nyomtatott könyv lehet.
A kódexlapokat díszítő kis festményeket miniatúráknak nevezzük.
A könyvnyomtatást Gutenberg találta fel.
A kódexek egy-egy fejezetének díszes kezdőbetűjét iniciálénak hívjuk.

Feladat a történelmi idő- és térszemlélet alakításához

Körülbelül hány év telt el a könyvnyomtatás feltalálása óta?

Mit jelent a magyar politika-, életmód- és művelődéstörténeti ismeretek tanítása?

Néhány tény megismertetését a magyar nép vándorlásának idejéről, a honfoglalás, az államalapítás, az Árpád-kori királyok, az Anjouk és Mátyás király uralkodásának, valamint a török hódoltságnak a korából. Az életmód- és művelődéstörténeti tények koronként összevethetők a megfelelő európai történelmi tényekkel, néhány esetben a folyamatok, események okainak megismerésére is mód van.

Hogyan tanítjuk a magyar politikai-, életmód- és művelődéstörténeti tényeket leíró szövegek feldolgozását?

A tevékenységet nem bontjuk szakaszokra. A magyar történelmi fejezeteket az olvasókönyv tartalomjegyzéke szerinti sorrendben célszerű feldolgoztatni.

Több fejezet feldolgozása után a kiscsoportos beszélgetés témái lehetnek:

- p) a megismert politikátörténeti tények bemutatása leíró szövegekkel;
- q) a megismert életmódtörténeti tények bemutatása leíró szövegekkel;
- r) a megismert művelődéstörténeti tények bemutatása leíró szövegekkel;
- s) a magyar történelmi tények összehasonlítása, illetve kiegészítése az európai történelmi tényekkel;
- t) egy korszak (pl. a feudalizmus virágkora) bemutatása leíró szövegekkel a megismert magyar és európai történelmi tények alapján.

Hogyan dolgoztatjuk fel *A magyar nép eredete és vándorlása* című fejezetet?

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

állattenyésztés	Káma	ősmagyarok
<i>Álmos</i>	Konsztantin	törzs
Bíborban született	<i>krónika</i>	<i>törzsszövetség</i>
<i>Etelköz</i>	Magna Hungarica	Urál
<i>finnugor népek</i>	<i>Magyar</i>	<i>vérszerződés</i>
<i>finnugor nyelv</i>	<i>Meotisz</i>	Volga
földművelés	nemzetség	
Hunor	<i>nomád pásztorkodás</i>	

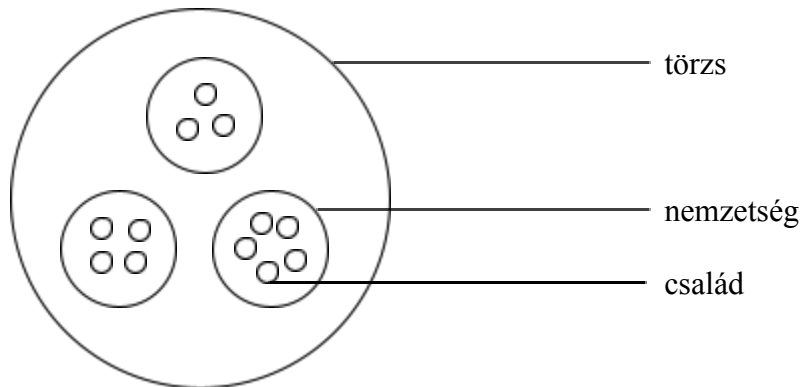
Julianusz	őshaza
-----------	--------

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, felsorolásokat, felosztásokat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

A magyar nyelv a finnugor nyelvek közé tartozik

Finnugor eredetű szavaink például: *egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, húsz, száz, fej, szem, fül, száj, szív, hal.*

A finnugor népek a mai Oroszország területén alakultak, fejlődtek ki, s onnan elvándorolva elszakadtak egymástól. A magyarok őshazája valószínű a Volga és a Káma folyó vidékén volt.

Az ősmagyarok nomád pásztorkodással és földműveléssel foglalkoztak.

A magyarok Levédia után Etelközbe vonultak.

A magyar nép hét törzsének neve: Megyer, Nyék, Tarján, Jenő, Kér, Keszi, Kürt-Gyarmat.

Feladatok a történelmi idő- és térszemlélet alakításához

u) Hány évvel ezelőtt váltak szét a finnugor népek?

v) Mi volt előbb: a Római Birodalom bukása vagy az ugor közösség felbomlása.

w) Mely mai területeken volt az őshaza, Levédia és Etelköz?

Hogyan dolgozzuk fel a *Honfoglalás* című fejezetet?

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

Anonymus	<i>íjas mester</i>	nyíl
Augsburg	<i>jurta</i>	nyíllövés
Árpád	<i>kalandozások</i>	ötvös
<i>besenyők</i>	<i>Kárpát-medence</i>	pásztorkodás
<i>Bölcs Leó</i>	kovács	Pannónia
<i>Bulcsú</i>	letelepedés	Pusztaszer
fazekas	Lél (Lehel)	tegez
gyepű	mesterember	verseny
<i>honfoglalás</i>	nemez	
íj	nyerges	

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, definíciókat, felsorolásokat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

A besenyők támadása kényszerítette a magyarokat arra, hogy nyugat felé, a Kárpát-medencébe vándoroljanak.

A honfoglalás évszámának a 896. évet tartják.

A honfoglaló magyarok általában falvakban laktak.

A magyar férfiak pásztorkodással, földműveléssel foglalkoztak, de sok mesterember is volt közöttük.

A magyar gyerekek ősi játéka a nyíllövési verseny volt.

Kalandozásnak nevezzük a magyarok olyan támadásait, amelyek a szomszédos és távolabbi országok ellen irányultak, céljuk pedig a zsákmányszerzés volt.

955-ben a német császár Augsburgnál legyőzte a kalandozó magyarokat.

Feladatok a történelmi idő- és térszemlélet alakításához

x) Hol élt a magyarság, amikor Pannónia a Római Birodalom egyik tartománya volt?

y) Hány év telt el az augsburgi vereség és a honfoglalás között?

z) Hány év telt el a középkorból, amikor a magyarok a Kárpát-medencébe érkeztek?

aa) Mely mai európai országok területére jutottak el a kalandozó magyar csapatok?

Hogyan dolgoztatjuk fel a *Magyarország és a magyar állam korai története* című fejezete?

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

adó	<i>hittérítés</i>	muhi csata
<i>Anonymus</i>	<i>írásbeliség</i>	pogánylázadás
állam	írástörredék	püspökség
<i>államalapítás</i>	István király	Szent László
Batu kán	<i>Juliánus barát</i>	Taksony
Béla	keresztény hit	tatárjárás
dézsma	királyi székhely	Vajk
Dzsingisz kán	Koppány	Vata
földbirtok	krónika	vármegyék
Gellért püspök	kunok	Zsolt
Géza fejedelem	megkeresztelkedni	törvény

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, definíciókat, felsorolásokat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

972-ben Géza lett a magyarok fejedelme.

Géza fejedelem nyugatról hívott papokkal keresztény hitre kezdte téríteni a magyarokat.

Magyarország első király I. István volt.

Istvánt 1000-ben koronázták királlyá.

István király templomokat építtetett. Magyarországot megyékre osztotta.

A papok és írástudók segítették a írásbeliség elterjedését.

Az első pogánylázadás vezetője Koppány volt.

Az ország keleti határait veszélyeztető besenyő és kun támadásokat Szent László király fékezte meg.

A tatárok IV. Béla király uralkodása alatt támadták meg Magyarországot.

A tatár támadásról egy magyar pap, Julianus barát hozott hírt; felkereste a magyarok Ázsiában élő rokonait.

A tatárok szinte teljesen földúlták az országot, sok területről kipusztították a lakosságot.

Béla a tatárjárást követően újjáépíttette Magyarországot.

Feladatok a történelmi idő- és térszemlélet alakításához

- bb) Hány év telt el a magyar államalapítás óta a mai napig?
- cc) Hány év telt el a magyar államalapítás és a tatárjárás között?
- dd) Mi volt előbb: Marco Polo Kínai utazása vagy a muhi csata?
- ee) Julianus barát útvonala mely mai országok területére terjed ki?

Hogyan dolgoztatjuk fel a *Magyarország mint fejlett európai ország* című fejezetet?

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

Árpád-házi királyok	<i>hét szabad művészet</i>	lovagi torna
Bonfini	Hunyadi János	Mátyás király
Buda	Janus Pannonius	Nándorfehérvár
Corvina	Károly Róbert	Toldi Miklós
déli harangszó	Kinizsi Pál	török birodalom
<i>Dugovics Titusz</i>	kódex	tudós
egyetem	könyvtár	Zsigmond király
fekete sereg	I. (Nagy) Lajos	forint

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, definíciókat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

Az első forintnak nevezett pénzt Károly Róbert adta ki.

Toldi Miklós I. Lajos király lovagja volt.

Nagy Lajos és Zsigmond király idejében alapították Magyarországon az első egyetemeket.

A középkori iskolák tananyagát „hét szabad művészetnek” nevezték.

Zsigmond király uralkodása idején Hunyadi János Nándorfehérvárnál győzelmet aratott a támadó török sereg felett. A nándorfehérvári győzelem emlékére hangzik fel ma is a déli harangszó.

Mátyás király uralkodása alatt Magyarország Európa egyik legfejlettebb országa lett.

A fekete sereg Mátyás király erős hadseregének neve.

Mátyás király Budán könyvtárat létesített, melyben több mint 4000 könyvet tároltak.

Mátyás király könyvei között ott sorakoztak a Corvina kódexek is.

Feladatok a történelmi idő- és térszemlélet alakításához

- ff) Hány év telt el a pécsi egyetem alapítása óta?
- gg) Mi volt előbb: nyomtatott könyv Európában vagy egyetem Magyarországon?
- hh) Melyik mai európai országbeli város volt Nándorfehérvár?
- ii) Hány év telt el a honfoglalás és az Árpád-ház kihalása között?
- jj) Mi volt előbb: Hunyadi győzelme Nándorfehérvárnál, vagy Amerika felfedezése?

Hogyan dolgoztatjuk fel *A törökök Magyarországon* című fejezetet?

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

Balassi Bálint	<i>históriás ének</i>	Szondi György
Buda	Károli Gáspár	Szulejmán
céh	keresztes hadjárat	szultán
<i>céhjelvény</i>	II. Lajos	<i>Tinódi Lantos Sebestyén</i>
Dobó István	Magyar Királyság	török fürdő
Dózsa György	mezőváros	törvény
Drégely	minaret	végvárok
dzsámi	<i>mohamedán vallás</i>	Vizsolyi Biblia
Eger	Mohács	Zrínyi Miklós
Erdélyi Fejedelemség	Mohácsi csata	Temesvár
fabula	nyomda	Losonczy István
háború	röghöz kötés	parasztháborúk
Heltai Gáspár	Szigetvár	hódoltság

Az alábbi kijelentéseket, adatokat, felsorolásokat, definíciókat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

1514-ben parasztháború tört ki Magyarországon, vezetője Dózsa György volt.

A főurak leverték a parasztháborút: Dózsát tüzes trónon megégették, vezértársait kivégezték, a jobbágyokkal szemben szigorú törvényt hoztak.

A törökök 1526-ban Mohácsnál legyőzték a magyar sereget.

1541-ben a törökök elfoglalták Budát, Magyarország akkori fővárosát.

Magyarország három részre szakadt: a hódoltságra, a Magyar Királyságra és az Erdélyi Fejedelemségre.

Az országok, országrészek határán végvárok épültek a török elleni védekezés céljából.

Temesvárt Losonczy István öt héten át védte a török támadások ellen. A törökök hamis ígéretet tettek a várkapitánynak, majd megölték őt és katonáit.

Drégely várát Szondi György 150 emberrel védte, katonáival együtt Drégely romjai között pusztult el.

Dobó István várkapitány katonáival megvédte Eger várát a töröktől 1552-ben.

1566-ban a törökök megtámadták Szigetvárt, melynek kapitánya, Zrínyi Miklós nem adta át a várat. Katonáival kiment a törökre, s ott halt hősi halált.

Tinódi Lantos Sebestyén *históriás ének*et írt Eger védelméről, Losonczy István haláláról, Szondi György és sok más vitéz hősiességéről.

Balassi Bálint költő végvári vitéz volt, verseiben gyakran írt a végvári élet szépségéről, a vitéz katonák bátorságáról.

A 16. sz. végéig mintegy 30 nyomda működött Magyarországon.

Céhjelvények: a céhkancsók, a céhládák, a céhtáblák.

A törökök fürdőket, dzsámikat, minareteket építettek Magyarországon.

A török uralom majdnem 150 évig tartott.

Heltai Gáspár *fabulái* hozzájárultak a magyar nyelv és a magyar helyesírás fejlődéséhez, formálódásához.

1590-ben készült el Károli Gáspár teljes magyar Biblia-fordítása, a Vizsolyi Biblia.

Feladatok a történelmi idő- és térszemlélet alakításához

- kk) Hány év telt el a mohácsi csatától Buda visszafoglalásáig?
- ll) Hány év telt el Buda visszavívása óta?
- mm) Melyik volt előbb: az egri vagy a szigetvári csata?
- nn) Hány év telt el a magyar államalapítás és a Dózsa-féle parasztháború között?
- oo) Hány éve volt a mohácsi csata?
- pp) A honfoglalás után hány évvel foglalták el a törökök Budát?
- qq) Hány év telt el a nándorfehérvári csata és Szigetvár ostroma között?
- rr) Hány év telt el azóta, hogy Károli Gáspár lefordította magyar nyelvre a teljes Bibliát.

Tanulásszervezési kérdések

Gyorsolvasási tréninget legalább minden második anyanyelvórán végeztessünk a gyerekekkel. Az órán több alkalommal 3–5 perces gyakorlatokat állítsunk be az egyes csoportoknak. A felvillantási idő 0,5–2 mp-es legyen aszerint, hogy melyik tanulócsoporthal végeztetjük a gyakorlatot. Az olvasás szövegeken történő gyakoroltatását kb. 20 percesre tervezzük egy-egy anyanyelvórán. A néma és a hangos olvasás gyakoroltatását az egyes csoportoknál váltakozva végezzük. Egy-egy felolvasás ne tartson tovább egy-két percnél, s a gyerekeket ne készítsük 5 percnél hosszabb odafigyelésre. A felkészülés nélküli hangos olvasás gyakoroltatására 3. osztályban szánjunk minél több időt. Adjunk olyan típusú házi feladatot a gyerekeknek, melynek funkciója e tevékenység gyakorlása. A gyakoroltatás történhet tanulópárok szervezése révén is. A gyakoroltatás módját egyeztessük a napközi foglalkozást tartó pedagógussal és a szülőkkel. A jegyzetkészítést szintén végeztessük a gyerekekkel a tanítási órán kívüli időszakban is.

A szövegek logikai szempontú elemzésének tanítását a második félévben célszerű indítani, akkor is a legjobb tanulási képességekkel rendelkező gyerekekkel. Őket készítsük a minél előbbi önálló szövegelemzésre.

A megértés és a tartós megőrzés fejlesztése érdekében harmadik osztályban nagy szerepet szánunk a gyakoroltatásnak és az ellenőrzésnek. Ez egyrészt a nyelvi tevékenységek, másrészt a szakkifejezések és az ismeretterjesztő szövegek lényeges tárgyinformációinak gyakoroltatását, tudásuk, használatuk ellenőrzését jelenti.

A történelmi tárgyú szövegek egyes fejezeteinek feldolgoztatása előtt javasoljuk egy ún. témát bevezető óra szervezését annak érdekében, hogy a gyerekek céljátása fejlődjön.

A tevékenységek tanítását – a gyerekek tanulási tempójához igazítva – differenciált osztálymunkában végezzük. Frontálisan szervezhetjük viszont a tanult adatok gyors felidéztesét, ügyelve arra, hogy annak ne legyen számonkérés jellege. Kiscsoportos beszélgetéseket a történelmi tárgyú szövegek feldolgoztatása után kezdeményezzen a tanító. Csoportmunkában oldható meg az egyes történelmi tárgyú szövegek több fejezetének feldolgoztatása után az egyes korszakok vagy egy-egy megismert társadalmi osztály életmódjának bemutatása.

Az önművelés tanítása

Mint azt már az 1. osztályos *Tanítási programunkban* leírtuk, önművelésen az egyén olyan önmagára irányuló tevékenységét értjük, melynek során a szellemi kultúra tárgyiasult értékeit (objektívációit) elsajátítja, továbbformálja, használja, ezáltal magamagát alakítja.

Mit jelent az önművelés tanítása a 3. osztályban?

1. A könyv- és könyvtárhasználati ismeretek tanítását tanórán az osztály- és iskolakönyvtárban;
2. A rádió- és televízióhasználat tanítását;
3. A lakóhely művelődési intézményeibe történő látogatások előkészítését és irányítását.

Könyv- és könyvtárhasználat tanítása

Mit jelent a könyv- és könyvtárhasználat tanítása?

Harmadik osztályban a szakkatalógus-használat, szótár- és lexikonhasználat, könyv- és sajtóismeret tanulásának irányítását jelenti.

Mi a katalógus?

A könyvtári katalógus a könyvállomány meghatározott szempont szerint rendezett feltárása. A katalógus elősegíti a könyvek közötti eligazodást, hozzáférhetővé teszi a könyvállományt, felvilágosítással szolgál a könyvek bibliográfiai adatairól.

Harmadik osztályban tovább folytatjuk a betűrendes és a sorozatkatalógus használatának gyakorlását, s megismertetjük a gyerekeket az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) főosztályaival és a szakkatalógussal. A továbbiakban csak ezek jellemzőit írjuk le.

Mit jelent az Egyetemes Tizedes Osztályozás?

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás a tudományokat, ismereteket tíz csoportba sorolja. A könyvtárosok a könyveket tartalmuk szerint ezekbe a csoportokba sorolják be. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (röviden: ETO) tíz csoportját (más szóval: tíz főosztályát) 0-tól 9-ig terjedő számokkal jelölik.

Az ETO-főosztályok az alábbiak:

- 0 Általános munkák
- 1 Bölcsélet (Filozófia)
- 2 Vallás
- 3 Társadalomtudomány
- 4 Nyelvtudomány
- 5 Természettudományok
- 6 Alkalmazott tudományok
- 7 Művészetek. Sport. Szórakozás
- 8 Irodalom
- 9 Földrajz. Történelem

A könyvek tartalmát még pontosabban ki lehet fejezni az ETO-szakjelzet második és harmadik számjegyével. A második számjegy neve: osztály, a harmadik számjegyé: alosztály. Az osztályt és az alosztályt szintén 0–9-ig terjedő arab számokkal jelölik.

- Például: 5 Természettudományok (főosztály)
59 Állattan (osztály)

A következő szakszavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szakszöveg alkotása során:

alosztály	ETO-tábla	sorozat
<i>betűrendes katalógus</i>	főosztály	sorozatkatalógus
<i>cím szerinti betűrendes katalógus</i>	katalógus	szakjelzet (szakszám)
<i>Egyetemes Tizedes Osztályozás</i>	katalóguscédula	szakkatalógus
	osztály	<i>szerzői betűrendes katalógus</i>
	rendszo	

Az alábbi kijelentéseket, definíciókat, felosztásokat, felsorolásokat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

Katalógus – betűrendes katalógus – cím szerinti betűrendes katalógus

— sorozatkatalógus

— szakkatalógus

— szerzői betűrendes katalógus

A szakkatalógus cédulái tartalmuk szerint sorolják fel a könyveket.

A könyvek tartalom szerinti csoportosítását Egyetemes Tizedes Osztályozásnak nevezzük.

A tanítás feltétele:

Ismerjék a gyerekek azokat a könyveket (legalább annyira, hogy fel tudják idézni a mű témáját, meg tudják mondani, hogy miről olvashatnak a könyvben), amelyek a szakkatalógus és az ETO tanítását segítő feladatokban szerepelnek.

Mi a szakkatalógus?

A szakkatalógus kartonlapjai tartalmuk szerint sorolják fel a könyveket. A szakkatalógusban való eligazodást a kartonon feltüntetett ETO-szakszám (vagy szakjelzet) segíti. A szakszám a katalóguscédula bal oldalán, a könyv adatainak leírása alatt olvasható. Az ETO-szakszám háromjegyű szám.

Hogyan tanítjuk a szakkatalógus használatát és az Egyetemes Tizedes Osztályozás főosztályait?

A tanítás javasolt lépései az alábbiak:

- ss) Az ETO-főosztályok megtanítása az ETO-tábla segítségével, az osztályok bemutatásával;
- tt) A szakjelzet megismertetése katalóguscédulák olvastatása révén;
- uu) Adatkeresés, információgyűjtés a szakkatalógusból.

A tanulás-tanítás további lépéseiben a *Feladatgyűjtemény* típusfeladatai és a munkafüzet feladatai bőséges segítséget, eligazítást adnak.

A típusfeladatok az alábbiak:

- vv) ETO-szakjelzet és ETO-főosztályok egymáshoz rendelése;
- ww) Katalóguskártya hibás adatainak javítása;
- xx) ETO-főosztályok és könyvek halmazának párosítása;
- yy) Könyvtémák és ETO-főosztályok megfeleltetése;
- zz) ETO-ábrázolás fadiagrammal.

A tanítás kiegészíthető:

- aaa) helyesírás gyakoroltatásával;
- bbb) felosztás gyakoroltatásával.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?22 A tájékozottabb, társaiknál nagyobb olvasottságú tanulók kapjanak minél előbb önállóan elvégzendő feladatokat. Ezek között szerepeljenek olyan feladatok is, melyeket a gyerekek az iskolai vagy a közművelődési könyvtárban végezhetnek el.
- ?23 A kevésbé tájékozott tanulóknak feladatadás előtt mutassa be röviden a tanító azokat a könyveket, amelyek a feladatokban szerepelnek, illetve olvastasson el velük könyvismerttetéseket.

A tanulásirányítás normái

- 38 A feladatokat csak differenciált osztálymunkában lehet elvégeztetni a gyerekekkel.
- 39 A katalógust rendeltetési helyén kell megismertetni a gyerekekkel. Ezért a tanító a tanítás során vigye őket könyvtárba – lehetőleg csoportosan.
- 40 A könyvtári foglalkozásokat a tanítónak kell megtartania, a könyvtárostól a könyvtárra vonatkozó adatok ismertetését kérje.

Mit jelent a szótár- és lexikonhasználat tanítása?

Harmadik osztályban a *Magyar értelmező kéziszótár*, a *Helyesírási tanácsadó szótár* használatának gyakoroltatását, valamint a szakszótárak (néprajzi, etimológiai, irodalmi, természettudományos) használatának megtanítását.

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

<i>általános lexikon</i>	jel	szócikk
betűrend	jelentés	szómagyarázat
címszó	névmutató	szómutató
élőfej	<i>szaklexikon</i>	szótár
hasáb	<i>szakszótár</i>	tárgymutató
lexikon	<i>szóalak</i>	utalás

Az alábbi kijelentéseket, definíciókat idézzék fel a gyerekek, s azok alapján mondjanak szöveget:

A jel a címszót helyettesíti a szócikkben.

Ha a jel után vastag betűs szó következik, akkor a címszó szóösszetétel tagjaként szerepel.

Az élőfej a lexikonok, szótárak lapjainak felső szélén vastag nyomdai szedéssel kiemelt címszó; ez a lap legelső és legutolsó címszava.

Az általános lexikonok valamennyi tudományterület és művészeti ág ismereteit, adatait tartalmazzák, szócikkeik rövidek, csak a leglényegesebb tudnivalókat sorolják fel. A szaklexikonok egy-egy tudományterület vagy művészeti ág ismeretanyagát közlik, szócikkeik hosszabbak, részletezőbbek az általános lexikonok szócikkeinél.

A szakszótárak egy-egy tudomány, foglalkozás szakszavait, szakkifejezéseit sorolják fel, szómagyarázatokat tartalmaznak.

Vannak két-, illetve többnyelvű szakszótárak is.

A tanítás feltételei:

- ccc) A gyerekek tudjanak némán szöveget olvasni;
- ddd) Az elolvasott szövegek megértését legyenek képesek bizonyítani a feladatmegoldás során;
- eee) A gyerekek ismerjék az ábécét, tudják, hogy egy betű a másikhöz viszonyítva hol áll.

Hogyan tanítjuk a szótár- és lexikonhasználatot?

A tanításnak két lépését javasoljuk:

- fff) Egy-egy szótár (lexikon) megismertetése a munkafüzet információinak elolvastatása, illetve a szótár (lexikon) bemutatása révén;
- ggg) A megismert szótár (lexikon) használatának gyakoroltatása.

A tanításhoz, gyakoroltatáshoz mind a munkafüzet feladatai, mind pedig a *Feladatgyűjtemény* feladatai kellő segítséget adnak. A *Feladatgyűjtemény* feladatait célszerű írásvetítő fóliáról kivetítve adni a tanulóknak.

A tanítás kiegészíthető:

- hhh) más tantárgyak (például rajz és műalkotások elemzése, környezetismeret) tanulásával;
- iii) nyelvtanulással;
- jjj) helyesírás-gyakorlással;
- kkk) szókincsbővítéssel.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?24 A némán jól olvasó tanulók önállóan oldják meg a feladatokat, tanulják meg a fent közzétett információkat. A tanító készítse őket arra, hogy más tantárgyak tanulása során is használják a lexikonokat, szótárakat.
- ?25 A lassúbb tempóban olvasók a tanító gyakoribb közvetlen irányítása mellett tanulják a szótárak, lexikonok használatát.
- ?26 Azok a gyerekek, akik még nem ismerik jól az ábécét, kapjanak vizuális segítséget.

A tanulásirányítás normái

- 41 A lexikon- és szótárhasználatot minden tanuló úgy tanulja, hogy álljon rendelkezésre a szükséges könyv.
- 42 A foglalkozásokat differenciált osztálymunkában kell szerveznie a tanítónak.

Mit jelent a könyv- és sajtóismeret tanítása?

Harmadik osztályban a könyvek tartalomjegyzékének és fűlszövegének, tárgymutatóknak, névmutatóknak, időrendi táblázatoknak és képes melléleteknek az olvastatását, folyóiratok olvastatását, néhány rovatuk megismertetését, valamint az újságok impresszumában szereplő néhány adat olvastatását, illetve a lapkiadás és lapterjesztés folyamatának megismertetését.

A következő szavakat használják a gyerekek kijelentések megfogalmazásakor, illetve szövegalkotás során:

cikk	interjú	rovat
folyóirat	kiadó	<i>rovatvezető</i>
<i>főszerkesztő</i>	közlemény	szerkesztő
fűlszöveg	<i>laptulajdonos</i>	tartalomjegyzék
hír	névmutató	terjesztő
hirdetés	nyomda	tárgymutató
impresszum	riport	tudósító

A tanítás feltételei:

- lll) Tudjanak a gyerekek némán szöveget olvasni, s a szövegértést tudják bizonyítani;
- mmm) Annyi könyv vagy folyóirat álljon rendelkezésükre, amennyi a feladatmegoldáshoz feltétlenül szükséges.

Hogyan tanítjuk a könyv- és sajtóismeretet?

A tanítás szakaszait részletesen leírtuk az 1. osztályos programunkban. A javasolt folyóiratokat tananyagrendszerünk tartalmazza. A szerkesztőség munkáját, valamint a lapkiadás és lapterjesztés folyamatát célszerű szerkesztőség-, nyomda-, illetve postalátogatás során megismertetni.

A tanítás kiegészíthető:

- nnn) szövegfeldolgozás gyakoroltatásával;
- ooo) más tantárgyak tanulásával.

A tanulásirányítás normái

- 43 A tanulók a feladatokat kézbe vett könyv vagy folyóirat segítségével oldják meg.
- 44 A könyv vagy folyóirat elolvasása előtt mindig olvassák el a tartalomjegyzéket.
- 45 Ha otthon olvasnak a gyerekek könyvet vagy folyóiratot, s az olvasottakról szeretnének beszámolni, minden esetben közölgék az olvasottak forrását.
- 46 Bármilyen könyvből ad feladatot a tanító, a kíván szöveget mindig a tartalomjegyzék alapján kerestesse meg a gyerekekkel.

Felhasznált irodalom

- Arborétumok országszerte.* (Szerk.: Mészöly Győző.) Budapest, 1984. Mezőgazdasági Kiadó. 373 p.
- Binni, Lanfranco–Pinna, Giovanni: *A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig.* Budapest, 1986. Gondolat. 292 p.
- Dezső Zsigmondné: *A szellemi munka technikája.* Budapest, 1985. OMKK. 304 p.
- Durrell, Gerald: *Állatkert a kastély körül.* Budapest, 1983. Móra Ferenc Könyvkiadó. 173 p.
- Fischer Sándor: *A beszéd művészete.* Budapest, 1974. Gondolat.
- Sugárné dr. Kádár Júlia: *A tv-mese hatásának fejlődéslélektani vizsgálata.* Budapest, 1977. Akadémiai Kiadó 128 p.
- Surányi Bálint: *Útmutató a televíziós foglalkozások vezetéséhez.* Budapest, 1985. Országos Pedagógiai Intézet. 55 p.
- Torzsa Tamás–Zala Imre: *Könyv A–Z. A könyvkereskedelem kislexikona.* Budapest, 1973. Tankönyvkiadó. 355 p.
- Zsolnai József: *Bevezetés a pedagógiai szakirodalmi alkotómunka technikájába.* Kaposvár, 1975. Somogy Megyei Továbbképzési Kabinet. 112 p.

A rádió és televízió használatának tanítása

Az önművelés érdekében tanítjuk a rádió és a televízió használatát, valamint a művelődési intézmények látogatását, illetve az önművelési tervek készítését és az önművelési napló vezetését. 3. osztályban a legfontosabb az önművelés mint *szokás* kialakítása. Például a napi rendszeres olvasás, kiállítások látogatása. A *minőség* itt is fontosabb, mint a mennyiség! A tanító segítsen a gyerekeknek abban, hogy igazán *értékes* könyveket olvassanak, értékes kiállításokat, színházi előadásokat látogassanak, színvonalas rádió- és tévéműsorokat nézzenek meg.

Az önművelés tanulása során használt terminusok és ténykijelentések jegyzéke:

ajánlóműsor, *arborétum*, bábszínház, díszlet, díszlettervező, előadás, helyszíni közvetítés, jelmez, jelmeztervező, *katalógus*, kiállítás, kiállítóterem, „konzerv”-műsor, *kritika*, maszk, múzeum, műalkotás, művelődési ház, művelt, *operatőr*, önművelés, *pantomimszínház*, paróka, parkerdő, plakát, rendező, riporter, stáblista, *stúdiófelvétel*, színdarab, színház, szerkesztő.

Művelt az, akinek (valamely körben) gazdag ismeretei vannak és magatartása csiszolt.

A művelődési intézmények a következők: múzeum, kiállítóterem, arborétum, állatkert, színház, mozi, művelődési ház.

A múzeumok és a kiállítóteremek nagy többsége hétfő kivételével 10–18 óráig tart nyitva.

A múzeumok állandó és időszakos kiállításokat rendeznek.

A múzeumok és a kiállítóteremek nagy többségét a gyerekek kedvezményesen látogathatják.

A katalógus a kiállításon látható műalkotások jegyzéke, amely tartalmazhat képeket, rövid leírásokat is.

Az arborétumok olyan kertek vagy parkerdők, amelyek élő növényeket (elsősorban fákat) mutatnak be.

Hazánkban több mint 600 arborétum, kastélykert és történeti kert van.

Állatkertek a következő városokban találhatóak: Budapest, Debrecen, Győr, Jászberény, Kecskemét, Pécs, Veszprém.

Mit jelent a rádió és a televízió használatának tanítása a 3. osztályban?

A gyerekek segítségét abban, hogy hogyan választhatják ki az őket érdeklő műsorokat; valamint a műsorok megértésének és értékelésének színvonalasabbá tételét.

Hogyan tanítjuk a rádió és a televízió használatát?

Felhasználható taneszközök: az *Önművelés munkafüzet Rádió, televízió* című része, a *Feladatgyűjtemény* megfelelő feladatai, továbbá a *rádió- és televízióújságok* és a sajtóban megjelenő műsorkritikák.

A rádió és a televízió használatát a következő tevékenységek által tanítjuk:

ppp) Műsorkeresés a *rádió- és televízió-műsorokból*, műsorkiválasztás és -ajánlás.

qqq) A kiválasztott műsorok megnézése, meghallgatása.

rrr) A látott, hallott műsor értékelése.

sss) Tömegkommunikációval kapcsolatos szövegek olvasása (műsorelőzetesek, kritikák, riportok stb.).

Lássuk ezeket sorjában!

ttt) *Műsorkeresés rádió- és televízió-újságokból, műsorkiválasztás és -ajánlás.* Hasonló módon folytatható, mint a 2. osztályban. A *Feladatgyűjtemény a)–c)* feladatai mintát adnak a műsorkereséshez. Az ajánláshoz a munkafüzetben is van feladat, de a gyerekek is javasoljanak műsorokat egymásnak!

uuu) Hogyan az iskolában milyen gyakran nézzenek tévét vagy hallgassanak rádiót a gyerekek, erre nincs általános szabály. Ők válasszák ki a műsorokat! Ha egy adott héten több *értékes* műsor van, akár mindennap lehet tévét nézni. Előfordulhat az is, hogy egy hónapig nincs olyan műsor, amelyet meg kellene nézni az iskolában. Ebből nem származik baj, hétvégeken általában úgyis nézik a gyerekek a tévét.

vvv) *A kiválasztott műsorok megnézése, meghallgatása* önkéntes alapon történik. A tanító minden egyes műsor előtt mondja el a gyerekeknek, hogy mit csinálhatnak azok, akik nem akarják nézni a műsort. Az alternatív tevékenység lehetőleg olyan legyen, amellyel nem zavarják tévéző, rádiózó társaikat. Ne legyen ugyanakkor se túl vonzó (például játék), se taszító (például a gyerekeknek legkevésbé menő tevékenység gyakorlása). Legjobb talán, ha szintén önművelés jellegű (olvasás az osztálykönyvtárból vagy saját könyvből, de mindenképpen szabad könyvválasztással).

www) A műsor ott lehet hagyni, ha annak színvonala nem megfelelő, vagy a gyerek úgy gondolja, hogy mégsem érdekli a program. Azt ne engedje a tanító, hogy a tévéző gyerekeket az olvasók elcsábítsák a készülék elől. A műsor otthagyni egyéni döntés eredménye legyen, ebben a tévéző gyerekek se befolyásolják egymást. (Nem engedhető meg például, hogy „Na, ebből nekem elég volt!” felkiáltással keljenek fel a készülék elől.) A tanítónak sem kötelező megnéznie (végig) az egyes műsorokat. Ha már csak kevés gyerek ül a képernyő előtt, s szemmel láthatóan csak azért, mert nincs kedvük az alternatívaként felajánlott tevékenységhez, egymással beszélgetnek, játszanak, akkor a tanító zárja el a készüléket.

xxx) *A látott, hallott műsor értékelése* kiscsoportos kommunikációban történhet. A következőkről beszélgethet a tanító a gyerekekkel:

yyy) Milyen új információkat szereztek a műsorból?

zzz) Mennyire volt számukra izgalmas, érdekes a műsor?

aaaa) Mennyire értették meg a műsort? Mit nem értettek meg belőle?

- bbbb) Milyenek voltak a helyszínek, a díszletek, a jelmezek, milyen volt a színészek alakítása, a közvetítés technikai minőséges stb.?
- cccc) A beszélgetés során kiderül az is, hogy milyen nehézségeik vannak a gyerekeknek a tömegkommunikáció közlési eszközeinek (jelrendszereinek) megértésében. Például a *Lúdas Matyi* rádiójátékban nem hallatszik az összes botütés, amikor Matyi veri Döbrögít. Az első néhány csattanás és Döbrögi jajgatása után változik a színhely. Annak ellenére, hogy a botütések hangja és a csattanás fokozatosan halkul, és a helyszínváltás után újból visszatér, egyes gyerekek azt hiszik, hogy Döbrögi kevesebbet kapott, mint amennyit Matyi beígért neki. Az ilyen félreértéseket a tanító vagy azok a gyerekek tisztázhatják, akik megértették a helyzetet. A tanító használja a megfelelő terminusokat a magyarázat során (helyszínváltás, a cselekmény időbeli sűrítése stb.). A terminusokat tehát elsősorban a tanító alkalmazza, ha probléma jelentkezik a megértésben. A gyerekek a szakszavakkal még a munkafüzetben találkozhatnak feladatmegoldás során, de azok definícióját nem kell tudniuk.
- dddd) Végül a tanulók jegyezzék fel a megtekintett műsor címét az önművelési naplójukba. Emlékeztetőként készítsenek rajzot vagy feljegyzéseket a műsorokról.
- eeee) *A tömegkommunikációval kapcsolatos szövegek olvasása* (kritikák, műsorelőzetesek, stáblisták stb.) a *rádió- és televízióújságokból*, valamint a napi- és a hetilapokból történhet. Elsősorban gyerekműsorokról szóló kritikákat és műsorelőzeteseket adjon a tanító a gyerekek kezébe. A műsorújságban időnként riportok is olvashatók a műsorok alkotóival. Ezeket is nézzék át a gyerekek, mert megtudhatják belőlük, mit csinál a rendező, a dramaturg, az operatőr, a bemondó, stb. Ezek ismerete nélkül a stáblisták olvasása értelmetlen. A tömegkommunikációról szóló szövegek olvasása *kiegészíthető* a *Magyar értelmező kéziszótár* használatával (ismeretlen szavak jelentésének kikeresése).

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?27 A „műsorfaló”, „mindenevő” gyerekeket az önművelési naplójuk segítségével és az időmérleg készítésével készítse a tanító a műsorok előzetes szelektálására. (Lásd *Az iskolán kívüli önművelés tanítása* részben: e) Önművelési tervek és időmérleg készítése.)
- ?28 Vannak gyerekek, akik nem akarnak tévét nézni. Ennek oka lehet a szűk érdeklődési kör, megértési nehézségek, beállítódásbeli sémák („A tévé műsora pocskék!”). Őket is vonja be a tévézésbe a tanító, de csak a garantáltan jó és értékes műsorokba.
- ?29 A műsorok értékelésekor előfordulhat, hogy azok a gyerekek, akik kevésbé értik meg az egyes műsorokat, negatív értékelést mondanak egy értékes műsorra is. („Rossz volt.” „Érthetetlen volt!”) A tanító figyelmeztesse őket, hogy fogalmazzanak kevésbé kategorikusan, árnyaltabban. Azaz: „Én nem értettem.” „Nekem nem tetszett.” E gyerekekkel tapintatosan azt is meg kell értetni, hogy vannak társaik, akik jobban megértették a műsört, ezért szakszerűbb véleményt mondtak.

A tanítás normái

- 47 A tanító a rádió és a televízió tanítását ne a saját ízléséhez és szokásaihoz igazítva tanítsa! Saját ízléséről és szokásairól beszélhet a gyerekeknek, de ezt ne állítsa feltétlenül követendő példaként!
- 48 Ha értékes műsor van a tévében vagy a rádióban, azt nézzék meg a gyerekek akkor is, ha éppen nem anyanyelvi órájuk lenne, hanem más! (Óracserével ez megoldható.)

Látogatások előkészítése és irányítása a lakóhely művelődési intézményeiben

Mit értünk az iskolán kívüli önművelés tanításán?

Tulajdonképpen két dolgot: megismertetjük a gyerekeket az önművelési lehetőségekkel, és segítjük őket önmaguk kiművelésében. Az önművelés tanítása elsősorban *technikák* tanítását (kiállítások látogatása, kritikák olvasása, stb.), *beállítódás* kialakítását (az önművelés érték) és *szokássá* érlelését (rendszeres önművelésre ösztönzés) jelenti.

Hogyan tanítjuk az iskolán kívüli önművelést?

Felhasználható taneszközök: *Önművelés munkafüzet*, és a *Feladatgyűjtemény Önművelés* része. Továbbá a tanító és a gyerekek által újságokból, folyóiratokból gyűjtött kritikák, ismertetések, valamint plakátok, műsorfüzetek, kiállítási katalógusok, stb.

Az önművelést a következő tevékenységek által tanítjuk:

- ffff) Szövegek néma olvasása önművelési lehetőségekről (múzeum, kiállítóterem, állatkert, arborétum, színház, mozi, művelődési ház).
- gggg) Tájékozódás önművelési lehetőségekről (műsorfüzetek, kritikák, plakátok, stb. olvasása, ajánlóműsorok figyelése).
- hhhh) Művelődési intézmények látogatása.
- iiii) Önművelési napló vezetése.
- jjjj) Önművelési tervek és időmérleg készítése.

Nézzük ezeket sorjában!

kkkk) *Szövegek néma olvasása önművelési lehetőségekről (múzeum, kiállítóterem, állatkert, arborétum, színház, mozi, művelődési ház).*

llll) A szövegek a munkafüzetben találhatóak. Bemutatják az intézménytípus funkcióját, szolgáltatásait, működését, stb. A gyerekek önállóan olvassák el ezeket a szövegeket, és oldják meg a hozzájuk kapcsolódó feladatokat, amelyek többnyire a szövegértést ellenőrzik.

mmmm) *Tájékozódás önművelési lehetőségekről.*

4. 1. Először azt kell felmérni, hogy hol találhatóak a művelődési intézmények. Ez részben a munkafüzetben közölt listák (múzeumok, kiállítótermek, arborétumok, állatkertek) és a hozzájuk kapcsolódó feladatok révén történhet. Például:

5. *Jelöld csillaggal azoknak a múzeumoknak és kiállítótermeknek a nevét, amelyek a lakóhelyeden vagy annak környékén vannak!*

6. *Van-e a lakóhelyeden vagy annak környékén olyan arborétum, kastélypark, történelmi park vagy parkerdő, amely nem szerepel az előbbi listán? Ha igen, írd le a nevét!*

7. Ezután közösen készítsenek a gyerekek *térképet* az iskolájuk környékéről, és rajzolják rá a közelben lévő művelődési intézményeket. Ahol kevesebb intézmény van (kisebb településeken), ott az egész helység művelődési térképét készítsék el a gyerekek. A nagyobb városokban élő tanulók önművelési naplójukba rajzolják meg a lakásuk környékének művelődési térképét is. (Lásd a *Feladatgyűjtemény a)* és *b)* jelű

feladatait!) A következő lépés az intézmények *programjairól való tájékozódás*. Ez az alábbi módokon történhet.

8. A *plakátok* olvasása a *Feladatgyűjtemény c)* jelű feladata alapján irányítható. A kérdések arra vonatkoznak, hogy mi a hirdetett program, hol és mikor nézhető meg, szeretnék-e megnézni a gyerekek, stb. Azoktól a gyerekektől, akik nehezen találják meg a plakátokon a fontos információkat, gyakrabban kérdezze a tanító: „Láttatok-e mostanában olyan plakátot, amelyik érdekes kulturális programot hirdetett?” Ha igen, akkor ajánlják a rendezvényt az osztálytársaiknak, írjanak hirdetést a rendezvényről, és tegyék ki azt a faliújságra, stb. (*Feladatgyűjtemény d)* feladat).
9. *Műsorfüzetek, meghívók, kulturális újsághirdetések* olvasása. A műsorfüzetek megismeréséhez a *Feladatgyűjtemény e)–f)* feladatai adnak mintát. A munkafüzetben pedig újságokból kivett hirdetéseket és egy játékiállításra szóló meghívót olvashatnak a gyerekek. A feladatok a szövegek megértését ellenőrzik (hol, mikor, mi történik).
10. *A rádió és a televízió műsorainak meghallgatása, illetve nézése (Napi ajánlóprogramok, Időszaki kiállítások, stb.)* A rádió reggeli ajánlóműsorait együtt hallgassa meg néhányszor az osztály, majd a tanító kérdezze meg a gyerekektől, melyik programot néznék meg szívesen (*Feladatgyűjtemény g)* feladat).
11. *Kritikák olvasása.* A színi- és film-, valamint kiállításokról szóló kritikákat először a munkafüzetből olvashatják a tanulók. Ezek a kritikák gyerekeknek szóló művekről íródtak. A szövegek tény- és értékkijelentéseket tartalmaznak (leíró és véleményt kifejező állításokat). A szövegekhez megértést ellenőrző feladatok, valamint személyes állásfoglalásra ösztönző kérdések kapcsolódnak.

„A kritika alapján dönts el, hogy te megnéznéd-e ezt a kiállítást!”

nnnn) Ezt eldönteni a gyerekeknek önálló joga, a tanító legfeljebb a saját véleményét mondhatja el. („Én nem nézném meg, mert...”)

oooo) A kritikák sok olyan szót tartalmaznak, amelyet a gyerekek nem értenek. Ez az egyéni szókincs függvénye. A tanító ösztönözze a gyerekeket az ismeretlen szavak jelentésének kikeresésére a *Magyar értelmező kéziszótár*ból vagy a szakszótárakból.

pppp) *A művelődési intézmények látogatása* elsősorban a helyi lehetőségek függvénye. Hogy milyen gyakran történjen, arra nem mondhatunk általános szabályt. A lényeg az, hogy *értékes* programokra vigye el a tanító a gyerekeket. Ha a lakóhelyen nincs múzeum, kiállítóterem, színház, arborétum, stb., akkor a pedagógus szervezzen tanulmányi kirándulást ezek megismerésére. Ahol sok értékes látnivaló van, ott akár hetente szervezhető látogatás, sőt, különleges alkalmakkor (Tavaszi Fesztivál, Budapesti Művészeti Hetek, stb.) még gyakrabban is. A művelődési intézmények látogatása a következő lépésekben történhet:

12. *A tanító felkészülése.* Jó, ha előzetesen megnézi a programot, föltérképezi a terepet. Erre azért van szüksége, hogy a látogatás során a gyerekekkel foglalkozhasson, s ne a látnivalók kössék le elsősorban a figyelmét. Arról is informálódhat így, hogy mennyi ideig tart a közlekedés, milyen nehézségekkel járhat, vásárolhatnak-e (kaphatnak-e) a gyerekek valamit a helyszínen (katalógust, reprodukciót, szórólapot) és mennyiért, megnézzék-e az egész kiállítást vagy csak egy részét, körülbelül mennyi ideig tart ez. Persze akkor is megszervezhető egy látogatás, ha a tanító előzetesen nem tudja megnézni a programot, de akkor több meglegetés érheti.

13. *A gyerekek felkészítése.* Először azt mondja el a tanító, hogy mit fognak megnézni, mikor és hol. Lehet-e valamit vásárolni az intézményben (például katalógust). Kell-e

valamilyen különleges öltözet (színházba, arborétumba). Végül a közlekedést kell tisztázni, erre példa a *Feladatgyűjtemény i)* jelű feladata:

qqqq) „Keressétek meg a térképen a ...-t!” (A meglátogatandó intézmény nevét mondja a tanító.) „Mondjátok el, hogyan jutunk oda!”

rrrr)

ssss) A látogatást úgy is be lehet jelenteni, hogy egy gyerek kihirdeti az osztálytársainak (*Feladatgyűjtemény 3. h)* feladat).

tttt)

14. *A látogatás lebonyolítása.* Bár a látogatások csoportosan történnek, de az *egyéni* önművelésre készítene fel, hiszen a gyerekek majd felnőttként is általában egyenként vagy rokonaikkal, barátaikkal mennek színházba, kiállításra, s nem 30 fős csoportokban. Ebből az következik, hogy a csoportos látogatást a lehetőségekhez képest úgy kell lebonyolítani, hogy a lehető leginkább hasonlítson az egyéni látogatásokhoz! Például: a gyerekek maguk vásároljanak jegyet a járművekre, s ne a pedagógus vegye meg nekik, hiszen ezzel megfosztaná őket egy értékes kommunikációs próbától. A gyerekek egyenként adják át a jegyüket a színházban és a moziban a jegyszedőnek, még akkor is, ha gyorsabb lenne ezt csoportosan elintézni. (Ha emiatt a jegyszedők esetleg morgolódnának, a tanító avassa be őket a folyamatba: mondja el, hogy szeretné, ha tanítványai megtanulnák, hogyan kell udvariasan kezeltetni a jegyüket.)

uuuu) A látogatás lebonyolítása abban is hasonlítson az egyéni, felnőttkori önműveléshez, hogy a tanító *ne* adjon „előzetes megfigyelési szempontokat” se az iskolában, se a helyszínen, s ne próbálja a gyerekeket direkt módon tanítani. A felnőttek sem kapnak előzetes megfigyelési szempontokat a színház előterében vagy a múzeumban. Különösen zavaróak az előzetes szempontok a műalkotások élvezetében. *Bízzuk a gyerekeket a műalkotásokra! Élvezzék azokat, és örüljenek a találkozásnak – anélkül, hogy egy feladat terhe nyomná a vállukat.*

vvvv) Ha a gyerekek kérdeznek a tanítótól, arra a felkészültségének megfelelően válaszoljon a pedagógus. Mivel ezzel is mintát ad a tanítványainak, ha valamiben nem biztos, ne akarjon feltűnni a téma szakemberének! Ha a kiállított tárgy mellett van magyarázó szöveg, olvastassa el tanítványjaival. Ha nincs, például a műalkotások mellett, használja az „azt hiszem”, „szerintem”, „úgy gondolom”, „talán”, „nem biztos” stb. formákat, de azt is mondhatja: „Sajnos, nem tudom.” Ezzel nem lesz kisebb a tekintélye, sőt!

wwww) A gyerekeknek *ne* kelljen párosával kézen fogva menniük a kiállítótermekben! Tehát kerüljük az „iskolásdit”. Ugyanakkor azt sem szabad engedni, hogy a tanulók kisgyerekesen viselkedjenek. Például nagy élmény a múzeumokban a katalógusok, reprodukciók vásárlása, egyáltalán a vásárlás ténye, hiszen a gyerek szülői korlátozás nélkül, maga dönthet arról, hogy mit vegyen. Ez és a birtoklásvágy okozza, hogy a gyerekek egy része az intézményekbe belépve, rögtön megrohamozná az árusítóhelyeket. Ilyenkor a pedagógus halkán és határozottan figyelmeztesse őket, hogy először nézzék meg a kiállítást, utána vásárolhatnak.

15. *A látogatás lezárása.* Ehhez a *Feladatgyűjtemény j)–q)* jelű feladatai adnak mintát. A lehetséges tevékenységek a következők:

xxxx) Az előadás, a film értékelése kérdések segítségével írásban vagy szóban [*j*]. – A gyerekek gyakorolhatják a leírást és a véleménynyilvánítást.

yyyy) Az előadás, a film leírása szóban és véleménynyilvánítás egy olyan osztálytársnak, aki nem vett részt a programon [*k*]. – Ezzel a feladattal gyakoroltatható a 2. személy előzetes ismereteihez igazodás is.

zzzz) Véleménynyilvánítás kérdések alapján arról, hogyan érezték magukat az előadáson: Hol ültek? Jól láttak-e a helyükről? Mi volt a legérdekesebb, legszebb a számukra? Volt-e kellemetlen élményük? [l]. – Azoknak az osztálytársaiknak kell elmondaniuk, akik ott voltak. A 2. személy előzetes ismereteihez való igazodás szintén gyakoroltatható ezzel a feladattal.

aaaa) Leírás és véleménynyilvánítás a látott kiállításról kérdések alapján olyan osztálytársnak, aki nem volt jelen [o].

bbbb) Katalógusok olvasása kérdések alapján [n]: a művész fotójának és a leginkább tetsző műveknek a megkeresése a katalógusban, a szövegek témájának megállapítása (a művész élete, addigi munkássága, kiállításainak felsorolása, vallomása az életről, stb.).

cccc) A látott programról tény- és értékijelentések alkotása, valamint ezek felismerése [p]:

„Állításokat mondok a legutóbb látott kiállításról (előadásról, filmről stb.). Ha értékijelentést, véleményt hallotok, emeljétek fel a kezeteiket.”

„Mondjatok ti is értékijelentéseket a látott programról!”

„Most mondjatok tényijelentéseket!”

dddd) Rajz készítése arról a műalkotásról, tárgyról, amelyik a legjobban tetszett az egyes gyerekeknek [m]. Ez teljesen önálló munka legyen. A tanító ne szóljon bele se abba, hogy a gyerek melyik (mű)tárgyat rajzolta le, se abba, hogy hogyan ábrázolja. És nem értékelheti a rajzot negatívan (se osztályzattal, se szavakkal, se lebecsülő arcjátékkal vagy legyintéssel, tehát metakommunikációjával!). A gyerekek ugyanis nem azt ábrázolják, amit láttak, hanem *kifejezik* a rajzban önmagukat és a látott (mű)tárgyhoz való viszonyukat. Ezért a rajzuk lebecsülése az ő lebecsülésük lenne. A rajzot tehát maguk készítsék önmaguknak a saját örömeikre!

eeee) A programról emlékeztető készítése az önművelési naplóba. (A program feljegyzése, belépőjegy, képek beragasztása, élmények lerajzolása, stb.)

ffff) Végül megjegyezzük, hogy a látogatásokra való felkészítés, lebonyolításuk és lezárásuk *kiegészítendő a kommunikációs szempontú fejlesztéssel*. Ennek részletes leírása programunknak *A kommunikáció tanítása* című részében található (Minden-napi élethelyzetek megoldása).

gggg) *Önművelési napló vezetése*. Ennek módját a munkafüzet 2. feladata írja le, és mintát is ad hozzá egy elképzelt naplórészlettel. A gyerekek nevezzék ki egy üres füzetet önművelési naplónak. Abba írják be mindennap azokat a tevékenységeket, amelyeket szabad időben és önszántukból végeztek, és amelyek műveltebbé tették őket. Például: címléírást az olvasott könyvekről, cikkekről; látott-hallott tévé- és rádióműsorok címét; kiállításokat; színelőadások, filmek címét, szerzőjük nevét; a meglátogatott művelődési intézmények nevét; kirándulások helyét. Ezekről az alkalmakról készítsenek rövid emlékeztetőt írásban vagy rajzban, ragasszanak be a naplóba belépőjegyet. A kiállításokon vásárolt katalógusokat, reprodukciókat egy dossziéban gyűjtsék, a plakátokat pedig henger formára csavarva tárolják, vagy kitehetik a szobájuk falára, ha szüleik megengedik.

hhhh) A tanító kövesse nyomon a gyerekek önművelési naplóját. Dicsérje meg szóban azokat, akik rendszeresen vezetik a naplót, sokat és értékes könyveket olvasnak stb., de ne írjon bele az önművelési naplóba se osztályzatot, se negatívan minősítő

megjegyzéseket – egyáltalán semmit. Ez nem olyan füzet, mint a többi, hanem a gyerek életének a tanúja. (Arra viszont ösztönözze a tanító a gyerekeket, hogy a naplójukban ne hagyjanak helyesírási hibát!) A pedagógus mondja el tanítványainak, hogy a naplójukat őrizték meg, s ha évek múlva előveszik, megtudhatják, mit csináltak gyerekként szívesen, milyenek voltak ők.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

730 Azokat a gyerekeket, akiknek nehezen megy az önművelési napló írása, külső motivációval is serkentse a tanító. Például: ha pozitív változást lát náluk, adjon nekik ötöt, de csak addig, amíg bele nem lendülnek a naplóírásba. Vagy: a tanító érdeklődjön sűrűbben a naplójuk iránt.

731 Vannak gyerekek, akiknek kevés könyvük van otthon, vagy egyáltalán nincs egy sem. Ha egy gyerek naplójában hosszú időn át nincs egyetlen címleírás sem, a tanító gondoljon erre a lehetőségre is: adjon könyvet a gyerekeknek az osztálykönyvtárból. Napközis szabadidőben ezek a gyerekek gyakrabban mehessenek könyvtárba.

iiii) *Önművelési tervek és időmérleg készítése.* A *Feladatgyűjtemény t) és s)* jelű feladatai alapján végeztethető. Az időmérleghez [s] a gyerekeknek egy héten át írniuk kell egy maguk készítette táblázatba, hogy naponta mennyi időt fordítottak önművelésre. Így:

	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap	Összesen
Olvasás								
Rádió-hallgatás								
Tévézés								
Mozi								
Sport								
Kirándulás								
Kiállítás								
Múzeum								
Szakkör								
Egyéb								
Összesen								

Egy hét elteltével a gyerekek számítsák ki, hogy mennyi időt fordítottak az egyes tevékenységekre. Ezután a tanító kérdései alapján állapítsák meg, mire szántak túl kevés időt, mire túl sokat. A következő héten próbáljanak meg változtatni ezen. Ezt a feladatot két hétnél tovább nem tanácsos végeztetni, mert fárasztó. (Egy évben kétszer két hétig csinálatható.)

Az önművelési terv készítése úgy történhet (a *Feladatgyűjtemény t)* jelű feladata segítségével), hogy minden egyes gyerek (nem az osztály!) válasszon egy érdeklődési területet, amelyet szeretne jobban megismerni. Ötletadónak a tanító írja fel a táblára a *t)* jelű feladatban felsorolt húsz érdeklődési kört. Természetesen a gyerekek mást is választhatnak. Ezután a pedagógus – szintén a feladatgyűjtemény alapján – mondja el, hogy készítsék el a gyerekek az önművelési tervüket. Ennek lépései röviden a következők:

16. A témával kapcsolatos előzetes ismeretek átgondolása, a megismert könyvek, filmek, kiállítások, stb. címének, szerzőik nevének összegyűjtése, leírása.
17. Könyvek, folyóiratok keresése könyvtárban. Az elolvasandók kiválasztása.
18. A témával kapcsolatos rádió- és tévéműsorok feljegyzése.
19. Kiállítások keresése.

A gyerekek vázlatosan jegyezzék le, hogy mit kell tenniük. A terv elkészítésére maximum egy hetet kell adni számukra. A tanító nézze át az elkészült terveket, majd 1–2 hét elteltével lehetőleg egyenként vagy kis csoportban beszélje meg a gyerekekkel, hogyan sikerült végrehajtani a tervüket. A tanító nézze át a gyerekek feljegyzéseit is (az olvasott könyvekről, a látott programokról). Beszéljék meg, mit sikerült elérni és mit nem. Mi akadályozta a tervek megvalósítását? (Túltervezés, feledékenység, váratlan feladatok.) Önművelési terveket lehetőség szerint folyamatosan készítsenek a gyerekek (tehát egy hét tervkészítés 1–2 hét a végrehajtás, így 2–3 hetes ciklusok váltják egymást), ezzel folyamatos önművelésre szoktathatjuk őket.

Az iskolán kívüli önművelés tanításának normái

20. Az önművelés tanítása nem történhet erőszakos módon, mert az elidegenítené a gyerekeket a művelődéstől!
21. Az önmagát kicsit is művelő gyereket sokat kell dicsérni és jutalmazni!
22. Az önművelés tanítása nem időszakos feladat.
Rendszeresen és folyamatosan kell végezni, mert csak így válhat az a gyerekeknél szokássá!
23. A gyerekek önművelési teljesítményét az iskolai tanulással egyenértékűnek kell tekinteni!